

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2014

CYPRIOVÁ HELENA

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Helena Cyprianová

Práva a povinnosti žáků a studentů a zákonných zástupců
nezletilých žáků

Olomouc 2014

vedoucí práce: JUDr. Zdenka Nováková, Ph. D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Práva a povinnosti žáků a studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků“ vypracovala výhradně samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 28.2.2014

.....
Helena Cyprianová

Poděkování:

Děkuji tímto vedoucí diplomové práce, JUDr. Zdence Novákové, Ph. D., za její pomoc, odborné vedení a cenné připomínky při zpracování této práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Helena Cyprianová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	JUDr. Zdenka Nováková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Práva a povinnosti žáků a studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků
Název v angličtině:	The Rights and Duties of Pupils and Students and legal Deputies of minors
Anotace práce:	Tato práce si klade za cíl podat komplexní přehled o právech a povinnostech žáků, studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků a studentů jak z pohledu hmotného práva, tak z pohledu sociologického a pedagogického a následné zjišťování funkčnosti vztahů vznikajících mezi dětmi, rodiči a školou, se zaměřením na vztah rodiče a škola, neboť právě tento vztah je významným sociálním vztahem, který ovlivňuje úspěšnost výchovně-vzdělávacího procesu, učení žáka a jeho osobnostní rozvoj.
Klíčová slova:	práva a povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců, školský zákon, vzdělávání, výchova, rodičovská odpovědnost
Anotace v angličtině:	This thesis describes complex view about rights and duties of Pupils and Students and legal deputies of minors both from view of material law and from view of sociological and pedagogical and detecting of relationship functionality between children, parents and school, with aiming to relationship between parents and school because just this relationship is significant social relationship which has an influence success of education process, learning of pupils and his personality development.
Klíčová slova v angličtině:	rights and duties of Pupils and Students and legal deputies of minors, education law, education, raising parentel responsibility

Přílohy vázané v práci:	<ol style="list-style-type: none">1. Dotazník pro žáky2. Dotazník pro studenty
Rozsah práce:	67 + přílohy
Jazyk práce:	český jazyk

OBSAH

1. Úvod	7
2. Přehled základního a středoškolského vzdělávání v ČR	9
2.1. Legislativní rámec	9
2.2. Vymezení základních pojmů	11
2.2.1. Předmět úpravy, zásady a cíle vzdělávání	13
2.2.2. Vzdělávací soustava, vzdělávací programy	13
2.2.3. Právní postavení škol, organizace vzdělávání na školách, vyučovací jazyk	16
3. Práva a povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků	19
3.1. Práva žáků a studentů	19
3.2. Povinnosti žáků a studentů	21
3.2.1. Povinnosti nezletilých žáků a studentů	21
3.2.2. Povinnosti zletilých žáků a studentů	24
3.2.3. Sankční opatření za porušení povinností	25
3.3. Práva a povinnosti zákonných zástupců	28
4. Sociální vztahy a vazby mezi školou, rodiči a dětmi	30
4.1. Vztahy mezi rodiči a dětmi	30
4.1.1. Rodičovská odpovědnost a dětská práva	30
4.1.2. Sociálně patologické vztahy v rodině	35
4.2. Vztahy mezi žáky, rodiči a školou	38
4.2.1. Pedagogičtí pracovníci	38
4.2.2. Pedagogicko - psychologické poradenství	42
5. Práva a povinnosti žáků a studentů v praxi (dotazníky)	45
5.1. Dotazníky jako průzkumná metoda	45
5.2. Dotazníky pro žáky	46
5.3. Dotazníky pro studenty	48
5.4. Odpovědi žáků a studentů, výsledky vyplývající z dotazníků	48
5.5. Závěrečné vyhodnocení informací získaných z dotazníků, porovnání výsledku dotazníků se zákonnou úpravou	52
6. Závěr	61
Seznam použitých zkratk	64
Seznam použité literatury	65
Přílohy	

1. Úvod

Tato diplomová práce nese název „Práva a povinnosti žáků a studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků“. Jak již název napovídá, zaměřuje se na úpravu práv a povinností jak žáků a studentů, tak i zákonných zástupců nezletilých žáků a studentů. Téma jsem si zvolila především proto, že během své několikaleté praxe ve školství jsem se setkala s řadou problémů, které pramenily nejen ze strany žáků samotných, ale i ze stran jejich zákonných zástupců, ale také i z důvodu dalšího vzdělávání, kde bych se i nadále chtěla zabývat vztahy mezi rodiči a dětmi a také vztahy mezi rodiči, dětmi a školou jakožto vzdělávací institucí. V této práci bych tak chtěla hlouběji prozkoumávat jednotlivé vztahy, a to jak z pohledu práva rodinného, tak z pohledu práva školského. Věřím, že bližší studium dané tematiky bude pro mě přínosem nejen do dalšího studia, ale zejména do praxe.

Diplomovou práci jsem rozvrhla do šesti samostatných kapitol, z nichž první kapitolu tvoří úvod a poslední závěr. Druhá kapitola se zabývá nastíněním základních pojmů a rozborem klíčových institutů, ze kterých je třeba při zpracování následujících kapitol vycházet. Třetí kapitola se věnuje problematice práv a povinností žáků a studentů a jejich zákonných zástupců z pohledu hmotného práva. Kapitola čtvrtá se zaměřuje na problematiku práv a povinností žáků a studentů a jejich zákonných zástupců z pohledu sociologického a pedagogického. Pátá kapitola je praktickým výstupem předložené práce, věnuje se pohledu na práva a povinnosti žáků a studentů rovněž z pohledu samotných žáků a studentů. Tato kapitola je přitom založena na metodě kvantitativního výzkumu, pro který je charakteristické ověřování hypotéz vytvořených na základě existující teorie i praktických zkušeností, za pomoci dotazníkového šetření.¹

Stěžejním cílem diplomové práce je podat komplexní přehled o právech a povinnostech žáků, studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků a studentů jak z pohledu hmotného práva, tak z pohledu sociologického a pedagogického a následné zjišťování funkčnosti vztahů vznikajících mezi dětmi, rodiči a školou, se zaměřením na vztah rodiče a škola, neboť právě tento vztah je významným sociálním vztahem, který ovlivňuje úspěšnost výchovně-

¹ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, s. 70.

vzdělávacího procesu, učení žáka a jeho osobnostní rozvoj. Vzhledem k tomu, že ve školách a školských zařízeních se sice uskutečňuje výchova a vzdělávání, avšak škola (školské zařízení) úlohu rodičů nenahrazuje a účastí dítěte na vzdělávání není a nemůže být žádným způsobem omezena rodičovská zodpovědnost, za dílčí cíle této práce si kladu pojednat o vztahu mezi rodiči a dětmi, o právech rodičů a vlivu na školu a za pomoci dotazníkového šetření zhodnotit vzájemnou interakci rodina – žák/student - škola. Téma diplomové práce omezuji z hlediska územního na Českou republiku.

Během zpracovávání této práce jsem zjistila, že k dané tematice neexistuje dostatek opravdu kvalitní odborné literatury: autoři se tomuto tématu věnují převážně z pohledu sociologického a pedagogického, kvalitní právní rozbor však chybí. Tato mezera tak poskytuje dle mého názoru prostor k dalšímu zpracování tématu, a to především formou hmotněprávní analýzy. Mezi informační zdroje, ze kterých jsem vycházela při vypracování této práce, lze zařadit zejména zákony, odborné komentáře k zákonům, důvodové zprávy, původní publikace - monografie, odborné články v právní publicistice, judikatury a výsledky dotazníkového šetření.

2. Přehled základního a středoškolského vzdělávání v ČR

V rámci této kapitoly se budu zabývat legislativou a základními pojmy, se kterými se lze v oblasti základního a středoškolského vzdělávání v České republice setkat.

2.1. Legislativní rámec

Stejně jako jiné oblasti života i vzdělávání je upraveno právními předpisy. Nejprve se podívejme na zařazení vzdělávání do systematiky právních předpisů v České republice. Vzdělávání patří do práva veřejného, kdy na jedné straně vystupuje orgán veřejné moci v nadřazeném postavení, jehož oprávněním je rozhodovat v rámci zákona o subjektivních právech jiných právních subjektů.² Dále lze vzdělávání zařadit pod odvětví práva správního, pro nějž je typické, že „se vztahuje na určitý okruh společenských vztahů, vznikajících v oblasti veřejné správy.“³

Klasifikace vzdělávání pod normy práva správního a pod odvětví veřejného práva má svůj význam i pro odvození jednotlivých znaků, které budou pro oblast vzdělávání typické. Charakteristickým rysem tak bude zejména převaha norem kogentní povahy nad normami dispozitivními, tzn. není dána široká smluvní volnost účastníků právních vztahů. Navíc strany se v těchto vztazích nenachází v rovném postavení, což má pro účastníky také celou řadu důsledků.

Pokud se podíváme na úpravu vzdělávání z pohledu hmotně právních, respektive procesně právních norem, je třeba přiřadit problematiku vzdělávání zejména k normám správního práva hmotného, a to především do zvláštní části, která zakotvuje právní rámec pro jednotlivé společenské situace, na něž lze správní právo aplikovat (oblast vzdělávání je tak upravena v zákonech např. vedle zákona o matrikách, stavebního řádu, zákona o policii a dalších). „Veřejnou správu na úseku školství lze vymezit jako spravování určitých věcně vymezených

² VEČEŘA, M., DOSTÁLOVÁ, J. a kolektiv. *Základy teorie práva*. Multimediální učební text. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 18.

³ HORZINKOVÁ, Eva a Zdeněk FIALA. *Správní právo hmotné. Obecná část*. Praha: Leges, 2010, s. 9.

či specifikovaných úseků činností státu, a to ve veřejném zájmu.“⁴

Normy práva v oblasti školství tak typicky zakotvují práva a povinnosti účastníků právních vztahů (např. právo na bezplatné vzdělávání, povinnost registrace škol do školského rejstříku), nezakotvují však procesní postup při jejich uplatňování. Podpůrně pak tedy pro uplatnění procesních práv bude třeba užít správní řád (podobně je tomu tak i u jiných specifikovaných úseků činností státu ve veřejné správě).

Mezi právní prameny, které upravují problematiku základního a středoškolského vzdělávání patří na úrovni ústavních předpisů Listina základních práv a svobod⁵, která zaručuje každému právo na vzdělání. Tento článek dále zaručuje občanům právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. Listina základních práv a svobod⁶ dále odkazuje na zákonné právní úpravy, které normují povinnou školní docházku, zřizování škol a podmínky, za nichž mají občané při studiu právo na pomoc státu.

Ze zákonných pramenů a je třeba uvést zejména zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále jen „školský zákon“), zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, zákon č. 179/2006 Sb., o uznávání výsledků dalšího vzdělávání. Tyto zákonné prameny jsou dále provedeny v řadě podzákonných právních norem, tj. v nařízeních vlády a ve vyhláškách, např. nařízení vlády č. 211/2010 Sb. o soustavě oborů vzdělávání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání, vyhláška č. 16/2005 Sb. o organizaci školního roku, vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.

Na úseku školství a vzdělávání je nutno přihlížet též k dalším souvisejícím pramenům: zákonům (např. zákon o sociálně právní ochraně dětí) a úmluvám (především Úmluva o právech dítěte). Vzdělávací zařízení jsou oprávněna podle potřeby na základě zákona

⁴ SLÁDEČEK, V., POUPEROVÁ, O. a kolektiv. *Správní právo - zvláštní část (vybrané kapitoly)*. Praha: Leges, 2011, s. 162.

⁵ Viz. Česko, 1993b, článek 33 ods. 1.

⁶ Viz. Tamtéž.

a v jeho mezích vydávat také vnitřní předpisy.⁷

Legislativa v oblasti vzdělávání je tedy poměrně bohatá, ačkoli by se zdálo, že se jedná o běžné činnosti, k nimž právní zakotvení není příliš třeba, došel zákonodárce v průběhu praxe k potřebě upravit oblast vzdělávání v četných předpisech, a to zejména i podzákoné právní síly. Domnívám se, že tuto potřebu je možné odůvodnit zejména specifickým přístupem a jistou citlivostí, kterou je třeba zachovávat, pokud se upravují vztahy, jichž se účastní děti.

2.2. Vymezení základních pojmů

Školský zákon je rozdělen do dvaceti částí, ve kterých zákonodárce postupně zakotvuje obecná ustanovení, předškolní vzdělávání, povinnost školní docházky, základní, střední a vyšší odborné vzdělávání, uznávání zahraničního vzdělávání, školská zařízení a školské služby, školský rejstřík, přestupky a další.

Vzhledem k obsáhlosti materie a tématu práce se budu dále zabývat jen některými základními pojmy a instituty, se kterými zákon operuje a které se týkají problematiky základního a středoškolského vzdělávání.

2.2.1. Předmět úpravy, zásady a cíle vzdělávání

Jako předmět úpravy vymezuje školský zákon předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních. Dále výše zmíněný paragraf stanovuje podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova uskutečňuje a také práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání.⁸

Zákon přitom operuje se dvěma základními pojmy: vzdělání a vzdělávání. Zatímco vzdělávání představuje proces, vzděláním se rozumí výsledek (tj. ukončení procesu

⁷ SLÁDEČEK, V., POUPEROVÁ, O. a kolektiv. *Správní právo - zvláštní část (vybrané kapitoly)*. Praha: Leges, 2011, s. 165.

⁸ Viz. Česko, 2004a, § 1.

vzdělávání). Listina základních práv a svobod pracuje s termínem vzdělání, školský zákon termín vzdělání chápe a dále jej rozvíjí v obou významech (tedy jako vzdělání i vzdělávání).⁹ Tento přístup se mi jeví správný, neboť termíny vzdělání a vzdělávání jsou do jisté míry odlišné a je třeba počítat s oběma. Ústavní předpis tak podle mého názoru není příliš důsledný, když neoperuje s oběma termíny.

Školský zákon zakotvuje zásady a obecné cíle vzdělávání¹⁰ a charakterizuje vzdělávání podle školského zákona jako veřejnou službu.¹¹

Za stěžejní zásadu lze považovat zásadu rovného přístupu každého občana ČR nebo jiného členského státu EU ke vzdělávání, která v sobě zahrnuje zásadu zákazu diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, etnického původu a dalších (podobně zakotvuje i Úmluva o právech dítěte). Neméně důležité jsou zásada zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce a zásada vzájemné úcty, respektu, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání. I z hlediska naplnění cílů Listiny základních práv a svobod je významnou zásada bezplatného základního a středního vzdělávání občanů ČR i jiných členských států EU ve školách, které zřizuje stát, kraj, obec nebo svazek obcí.¹²

Obecné cíle vzdělávání jsou charakterizovány příkladným (demonstrativním) výčtem: rozvoj osobnosti člověka, získání všeobecného vzdělání, pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti, poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic aj.¹³

Deklarace vzdělávání jako veřejné služby předurčuje veřejnoprávní povahu norem školského zákona i jeho prováděcích předpisů. Z této povahy norem lze pak vysledovat dva základní znaky vzdělávání: jednak při aplikaci jejich norem v praxi nelze bez dalšího využít například některé zásady práva soukromého (např. zásada rovnosti účastníků), neboť normy tohoto odvětví práva jsou spíše kogentní povahy. Druhým znakem je možnost účastníků vzdělávání

⁹ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 24.

¹⁰ Viz. Česko, 2004a, § 2.

¹¹ Viz. Tamtéž, § 2 odst. 3.

¹² Viz. Tamtéž, § 2 odst. 1.

¹³ Viz. Tamtéž, § 2 odst. 2.

požadovat určité nároky vůči orgánům veřejné správy.¹⁴

2.2.2. Vzdělávací soustava, vzdělávací programy

I vzdělávací soustava je zakotvena v rámci ustanovení školského zákona. Je tvořena školami a školskými zařízeními podle tohoto zákona.¹⁵

Škola je instituce, jež uskutečňuje vzdělávání podle vzdělávacích programů. Školský zákon rozlišuje druhy škol, zatímco prováděcí právní předpis stanovuje typy škol podle jejich zaměření. Mezi druhy škol lze zařadit školu mateřskou, základní, střední, vyšší odbornou, dále také konzervatoř, základní uměleckou školu a jazykovou školu s právem státní jazykové zkoušky.¹⁶

V takovémto vymezení druhů škol lze spatřovat mnohé odlišnosti od historicky starší právní úpravy. Předně zcela zanikl pojem „předškolního zařízení“ a byl nahrazen pojmem „mateřské školy“. Dále je upuštěno od užívání termínů „speciálních škol“ (speciální základní škola, pomocná škola aj.) jako samostatného druhového vymezení.¹⁷

Bylo by zřejmě možné polemizovat, zda změny v pojmosloví byly účelné, či nikoli. Hlavní zásadou však dle mého názoru je, aby existovala v každé úpravě terminologická jednotnost a aby zákon (potažmo praxe) nepracoval s pojmy starými a současně i novými.

Školská zařízení jsou instituce poskytující služby a vzdělávání, které doplňují nebo podporují vzdělávání ve školách. Může jít i o instituce, které s vzděláváním na školách přímo souvisejí, nebo zajišťují ochrannou či ústavní výchovu a preventivně výchovnou péči¹⁸. Školský zákon podává taxativní výčet druhů školských zařízení: k základním druhům školských zařízení lze

¹⁴ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 26 - 27.

¹⁵ Viz. Česko, 2004a, § 7.

¹⁶ Viz. Tamtéž, § 7 odst. 1 až 3.

¹⁷ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 34.

¹⁸ Viz. Česko, 2004a, § 7 odst. 4.

zařadit zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, školská poradenská zařízení, školská zařízení pro zájmové vzdělávání, školská účelová zařízení, školská výchovná a ubytovací zařízení, zařízení školního stravování, školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči.¹⁹

Jako nezbytnou podmínku pro výkon činnosti školy nebo školského zařízení stanovuje zákon zápis do školského rejstříku. Zápis školy do školského rejstříku a jeho účinky, obsah školského rejstříku a jeho vedení, údaje v rejstříku škol a mnoho dalších pojmů týkajících se školského rejstříku blíže upravuje část třináctá školského zákona.²⁰

Podobně jako jiné rejstříky disponuje zápis do školského rejstříku mnohými klady: předně je veřejně přístupný, čímž zajišťuje možnost každého do něj nahlédnout a pořídít z něj výpisy, navíc poskytuje jakousi přehlednost v systému českého školství.

Vzdělávací soustava je vymezena také okruhem osob, které mohou vzdělávání poskytovat. Zákon výslovně uvádí²¹, že vzdělávání zajišťují jak ve školách, tak ve školských zařízeních pouze a jen pedagogičtí pracovníci. Zmíněný odstavec také odkazuje na speciální právní předpis, školský zákon, který danou problematiku rozvádí do detailů. Na základě tohoto ustanovení není tedy možné připustit, aby vzdělávání v rámci škol a školských zařízení realizovala osoba nespĺňující podmínky stanovené zákonem o pedagogických pracovnících.²²

Zákon o pedagogických pracovnících terminologicky sjednotil pojmy odborné a pedagogické způsobilosti a nahradil je termínem odborná kvalifikace. Nová právní úprava v zákoně oproti předešlým vyhláškám zakotvila pro některé stávající kategorie pedagogů vyšší požadavky na získání odborné kvalifikace. Pro pedagogické pracovníky k 1.1.2005 již vykonávající pedagogickou činnost však současně zaručila nemožnost ztráty odborné kvalifikace. Autoři nového zákona se snažili odstranit skutečnost, že ve školství působila určitá část

¹⁹ Viz. Česko, 2004a, § 7 odst. 5.

²⁰ Viz. Tamtéž, § 7 odst. 6.

²¹ Viz. Tamtéž, § 7 odst. 7.

²² VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 35.

nekvalifikovaných pedagogů. Tato část v roce 2005 představovala přibližně 20 % z celkového počtu pedagogů.²³

„Základními dokumenty, které vymezují směr a cíl vzdělávací soustavy v ČR, jsou tzv. vzdělávací programy.“²⁴ Vzdělávání v jednotlivých školách a školských zařízeních se řídí školními vzdělávacími programy. Základem je „Národní program vzdělávání“, jež zpracovává Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Lze z něj vyčíst cíle vzdělávání a jeho hlavní oblasti, obsahy vzdělávání a prostředky, které jsou nezbytné k dosahování stanovených cílů. Národní program vzdělávání musí být zveřejněn způsobem umožňujícím dálkový přístup. Pro každý obor vzdělávání, ať už v základním a středním vzdělávání nebo i v dalších druzích škol, se vydávají rámcové vzdělávací programy. Rámcové vzdělávací programy jsou pak závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů.²⁵

Soubor předpisů, dokumentů a rozhodnutí, které určují rámeček vzdělávání, se přitom označuje jako tzv. kurikulum. Kurikulární dokumenty zahrnují například popis programu vzdělávacích programů, učebních plánů a vzdělávacích standardů.²⁶

Kurikulární dokumenty jsou užitečné zejména v tom ohledu, že na jejich základě dochází ke sjednocení úrovně znalostí ve školství v České republice. Dokud tato úprava nebyla, existovaly obrovské rozdíly mezi úrovní znalostí, které jednotlivé školy svým žákům poskytly. Je trendem posledních let ověřovat úroveň znalostí na základě SCIO testů, na základě nichž lze pak vyvodit statistickými metodami do jaké míry se daří úroveň znalostí získaných prostřednictvím českého školství sjednocovat.

²³ KATZOVÁ, Pavla. *Škola a právo*. Praha: Raabe, únor 2013, s. D 1.5, 5.

²⁴ SLÁDEČEK, V., POUPEROVÁ, O. a kolektiv. *Správní právo - zvláštní část (vybrané kapitoly)*. Praha: Leges, 2011, s. 165.

²⁵ Viz. Česko, 2004a, § 3 odst. 1 až 3.

²⁶ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 27.

2.2.3. Právní postavení škol, organizace vzdělávání na školách, vyučovací jazyk

Zákon spojuje vznik škol a školských zařízení až na drobné odchylky s právními osobami, což však nemá vliv na následné fungování, financování a činnost školy.²⁷ Školy a školská zařízení jsou zřizovány krajem, obcí a dobrovolným svazkem obcí, jehož předmětem činnosti jsou úkoly v oblasti školství. Dále je možné, aby školy a školská zařízení zřizovalo ministerstvo, a to buď ve formě školské právní osoby nebo ve formě státní příspěvkové organizace. Další možností, jak zřídit školy a školská zařízení, je prostřednictvím registrovaných církví a náboženských společností, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy.²⁸

„Volba některé z uvedených přípustných forem právního postavení škol a školských zařízení je zcela v kompetenci zřizovatele. Důsledkem této volby je pak především právní režim existence právní osoby, kdy každá ze zvolených forem právní osoby podléhá jiným ustanovením příslušného právního předpisu ve věcech procesu zřízení, hospodaření atd.“²⁹

Zákon normuje základní jazykové pravidlo³⁰: vyučovacím jazykem je jazyk český s tím, že příslušníkům národnostních menšin se zajišťuje právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny za podmínek školského zákona³¹. Ministerstvo může povolit i vyučování některých předmětů v cizím jazyce.

Pojem organizace vzdělávání na školách v sobě zahrnuje organizaci škol, úpravu školního roku a forem vzdělávání, vyučovací hodiny, učebnic, učebních textů a školních potřeb. Speciálně je upraven také školní řád, vnitřní řád a stipendijní řád.

²⁷ SLÁDEČEK, V., POUPEROVÁ, O. a kolektiv. *Správní právo - zvláštní část (vybrané kapitoly)*. Praha: Leges, 2011, s. 168.

²⁸ Viz. Česko, 2004a, § 8.

²⁹ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 36.

³⁰ Viz. Česko, 2004a, § 13.

³¹ Viz. Tamtéž, § 14.

Organizace škol³² se zabývá zejména členěním škol na třídy, oddělení či studijní skupiny podle jednotlivých druhů škol. Dále se věnuje územní lokaci tříd, studijních skupin a oddělení, jejichž činnost vykonává jediná právnická osoba. Zakotvuje též podmínky, za nichž se stanovuje počet dětí, žáků a studentů na školách.³³

Zákonodárce zakotvil základní parametry školního roku všech zřizovatelů tak, že školní rok začíná 1. září a končí 31. srpna následujícího kalendářního roku. Dále rozčlenil školní rok na období školního vyučování a období školních prázdnin. Výslovně normuje, že se ve školách vyučuje v pětidenním vyučovacím týdnu.³⁴

Formy vzdělávání se rozlišují podle toho, zda se jedná o vzdělávání základní, střední nebo vyšší odborné. Zatímco základní je možné uskutečňovat pouze v denní formě, zbylé dvě se mohou konat ve formě denní, večerní, dálkové, distanční a kombinované. Přitom dosažené vzdělání je na formě nezávislé, tzn. rovnocenné.³⁵ Odstavec druhý předmětného ustanovení definuje jednotlivé pojmy – formy vzdělávání.

Školním učebnicím, učebním textům a dalším školním potřebám se zákonodárce věnuje v samostatném ustanovení.³⁶ Školy mohou při výuce užívat nejen učební materiály, jimž ministerstvo udělilo schvalovací doložku, ale i takové, jež ji nemají. Učební texty a učebnice nesmí být v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými v zákoně, s rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy vůbec. Ministerstvo jako ústřední orgán státní správy je navíc oprávněno udělovat a odnímat výše zmíněnou schvalovací doložku. Pro žáky plnící povinnou školní docházku, žáky zařazené do přípravných tříd a žáky středních škol se zdravotním postižením jsou učební materiály schválené ministerstvem na základě zákona poskytovány bezplatně.³⁷

³² Viz. Česko, 2004a, § 23.

³³ Viz. Tamtéž, § 23 odst. 3 až 5.

³⁴ Viz. Tamtéž, § 24.

³⁵ Viz. Tamtéž, § 25 odst. 1.

³⁶ Viz. Tamtéž, § 27.

³⁷ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc, Anag 2013, s. 65.

Vzhledem ke kogentní povaze většiny výše uvedených institutů je zaručeno, že každá škola bude svým žákům poskytovat stejné základní podmínky pro získání základního vzdělání. Typicky shodná bude délka školního roku a vyučovací hodiny, podmínek v rámci stejných forem vzdělávání. Výběr učebních materiálů (učebnic i dalších pomůcek a potřeb) je ponechán v jisté volnosti řídicích pedagogických pracovníků, avšak i zde platí, že při jejich volbě musí dodržovat právní předpisy a limity stanovené zákonem (schvalovací doložky učebnic udílené ministerstvem či rámcové vzdělávací programy).

3. Práva a povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků

Zatímco v předešlé kapitole jsem se zabývala základními pojmy z oblasti školství, v této kapitole se budu věnovat stěžejní tematikou této práce, tzn. právy a povinnostmi jednak žáků, dále též studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků a studentů.

Tato kapitola bude vycházet zejména z podstat ve znění školského zákona: nastíní tedy problematiku z pohledu práva hmotného. Dodržování práv a povinností ve výchovně-vzdělávacím procesu a problematice sociálních vazeb bude věnována samostatná kapitola.

3.1. Práva žáků a studentů

Nejprve se podívejme, jaký je rozdíl mezi pojmy žák a student. Žákem se obecně rozumí dítě ve věku 6-17 let, které se účastní základního vzdělávání a pro které je tato účast povinná ze zákona. Za studenty lze pak obecně považovat osoby účastnící se středoškolského vzdělávání. Věk studentů nelze jednoznačně vymezit, neboť existují případy, kdy si dospělí jedinci např. ve čtyřiceti letech svého věku chtějí doplnit vzdělání a účastní se středoškolského vzdělávání. Opačným příkladem je student osmiletého gymnázia, který se běžně nazývá studentem již ve věku 12let. Za základní hledisko rozlišení, zda se jedná o žáka či studenta, lze tedy považovat druh školy, který žák či student navštěvuje.

Školský zákon provádí taxativní výčet práv žáků i studentů.³⁸ Mezi pojmy žák a student zákon v daném ustanovení nerozlišuje, z čehož logicky vyplývá, že oběma náleží stejná práva. Podívejme se na jednotlivé blíže.

Jako první právo žáků a studentů v oblasti školství a vzdělávání zákon jmenuje právo zaručené již Listinou základních práv a svobod, tj. právo na (bezplatné) vzdělávání

³⁸ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1.

a školské služby podle školského zákona.³⁹

Žáci i studenti mají dále právo na informace o průběhu a výsledcích svého vzdělávání. Do praxe se toto právo promítá tak, že nelze provádět klasifikaci žákova/studentova prospěchu pouze za delší časové období formou jednorázového vysvědčení. Toto by naplnilo pouze právo žáka na informace o výsledcích svého vzdělávání. Vzhledem k tomu, že je žákovi zaručeno právo na informace o průběhu vzdělávání, je třeba, aby ředitel s pedagogy hledali metody hodnocení, které budou uskutečňovány pravidelně za kratší časová období (jejich délku zpravidla stanoví školní řád).⁴⁰

Školský zákon zakotvuje práva žáků/studentů podílet se na chodu školy⁴¹. Žáci i studenti mají právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků/studentů, volit a být do nich voleni, pracovat v nich. To je významné jednak v tom ohledu, že prostřednictvím těchto samosprávných orgánů se mohou žáci i studenti obracet na ředitele školy se svými stanovisky a vyjádřeními, a jednak v tom ohledu, že ředitel je povinen se těmito stanovisky a vyjádřeními zabývat. Zletilí studenti mají pak právo volit a být voleni do školské rady. „Školská rada je orgán složený z rodičů žáků a zletilých žáků, funkční období je tříleté. Co se týče vlastního podílu na (samo)správě školy, jako příklady můžeme uvést: školská rada se vyjadřuje k návrhům školních vzdělávacích programů a jejich následnému uskutečňování, schvaluje výroční zprávu o činnosti školy atd.“⁴²

Právo zakládat samosprávné orgány, pracovat v nich a komunikovat prostřednictvím nich s vedením školy vychází z Úmluvy o právech dítěte. Jedná se o kolektivní právo žáků/studentů na vyjádření svých postojů a názorů, kterému musí zejména vedoucí pracovníci školy a pedagogové věnovat patřičnou pozornost.⁴³

³⁹ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1 písm. a).

⁴⁰ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 55-56.

⁴¹ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1 písm. c) a písm. d).

⁴² SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. 2. Vydání. Praha: ASPI- Wolters Kluwer, 2009, s. 324.

⁴³ ČERMÁK, J., HANZL, J. a kolektiv. *Školské zákony (speciální edice pro mateřské školy)*. Praha: EUROUNION, 2011, s. 51.

Na práva týkající se možnosti podílet se na samosprávě školy plynule navazuje právo žáků/studentů vyjadřovat se k rozhodnutím o podstatných záležitostech jejich vzdělávání. K těmto vyjádřením je pak nutno přihlížet s ohledem na jejich věk a stupeň vývoje.⁴⁴ Co patří k podstatným záležitostem vzdělávání žáků/studentů zákon výslovně nedefinuje, proto je třeba daný konkrétní případ vždy jednotlivě posoudit.

Významným právem žáků/studentů je též právo na informace a poradenskou pomoc školy v záležitostech týkajících se vzdělávání. Tuto pomoc poskytují především vybraní specializovaní pracovníci škol, zejména školní výchovní poradci. Důležité je, aby rada byla poskytnutá žákům včas a byla účelná. Jedná se například o pomoc při profesní orientaci žáků, řešení problémů handicapovaných žáků nebo žáků s psychickými problémy. Součástí činnosti školních výchovních poradců je prevence a odstraňování některých sociálně patologických jevů.⁴⁵

3.2. Povinnosti žáků a studentů

Protipólem práv žáků a studentů jsou jejich povinnosti. Podobně jak školský zákon normuje práva žáků, ukládá jim též povinnosti. Výčet povinností, které musí žáci respektovat a plnit, je v zákoně proveden opět taxativně. Navíc zákon vyjmenovává i další povinnosti, které musí nad rámec dodržovat studenti, kteří již dosáhli zletilosti.

3.2.1. Povinnosti nezletilých žáků a studentů

Povinnost řádně docházet do školy nebo školského zařízení a řádně se vzdělávat⁴⁶, jakož i její zařazení pod první odstavec a první písmeno příslušného ustanovení v zákoně vypovídá o jejím značném významu. Dále tuto povinnost rozvíjí část třetí školského zákona, která se věnuje problematice povinnosti školní docházky a základního vzdělávání.

⁴⁴ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1 písm. e).

⁴⁵ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 56.

⁴⁶ Viz. Česko, 2004a, § 22 odst. 1 písm. a).

Skutečnost, že je povinnost řádné docházky vztažena též na školské zařízení, v praxi znamená, že v případě porušení této povinnosti docházky bez řádné omluvy může napříště vést k uplatnění sankčních opatření. Typickým příkladem je školské zařízení označované školní družina: pro případ, že dojde k přerušení docházky žáka do školní družiny bez řádné omluvy, může být stanovena ředitelem sankce až v podobě vyloučení žáka z další docházky do této družiny.⁴⁷

Plnění povinnosti školní docházky je prvotně zakotveno již v Listině základních práv a svobod, která předesílá, že délka této povinnosti bude upravena na úrovni zákona. A skutečně: školský zákon normuje⁴⁸ povinnost školní docházky po dobu devíti školních let. Je zde nastaven s horním věkový limit, tzn. školní docházka je povinná nejvýše do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku. Následující odstavce se pak věnují přesnému určení počátku povinné školní docházky, osobní působnosti (tj. na koho se tato povinnost vztahuje), časové a místní hledisko vzniku povinnosti žáka k povinné školní docházce.

Obecně platí, že žáci mají povinnost nastoupit školní docházku v šesti letech věku. V září roku 2013 se objevil vládní návrh zákona na posunutí uzákoněného věku o jeden rok: to by znamenalo, že děti by nenastupovali školní docházky v šesti, ale v sedmi letech věku. Pedagogický týdeník „Učitelské noviny“ se zeptal několika pedagogů na jejich odborný názor na tuto skutečnost. Výsledek byl překvapivý: všichni se shodli na negativním vlivu a negativním dopadu do dlouhodobější koncepce nynějšího školství. Nikdo z pedagogů naopak nemá pocit, že by odložení nástupu školní docházky dětem mohlo prospět např. z hlediska logopedického, psychologického, v dovednostech motorických či dovednostech dítěte soustředit se.⁴⁹

„Zákon se zabývá v minulosti neupravenou skutečností, do kolika let věku vzdělávané

⁴⁷ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 58.

⁴⁸ Viz. Česko, 2004a, § 36 odst. 1.

⁴⁹ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Nástup do základní školy. *In Učitelské noviny*. 2013, roč. 2013, č. 9.

osoby je nutno plnit povinnou školní docházku.⁵⁰ Tato skutečnost je důležitá z více důvodů: předně pro posouzení sociálního zabezpečení vzdělávané osoby, v neposlední řadě též pro posouzení způsobilosti k uzavření pracovněprávního vztahu. Žákova povinnost školní docházky končí uplynutím školního vyučování ve školním roce, v němž dokončí poslední rok povinné školní docházky.⁵¹

Zákonodárce počítal s možností, že nastane situace, kdy dítě není po dovršení šestého roku věku tělesně nebo duševně přiměřeně vyspělé pro zahájení povinné školní docházky. Pro tuto situaci vytvořil institut odkladu povinné školní docházky a spolu s podmínkami, za kterých je možno daný institut využít.⁵² Samostatné ustanovení⁵³ se zabývá podmínkami, za nichž dochází k plnění povinné školní docházky v zahraničí, případně v zahraniční škole na území České republiky nebo v evropské škole.

Zákon dále operuje i s variantou plnění povinné školní docházky ve střední škole a dvěma dalšími výjimečnými způsoby plnění povinné školní docházky. První variantou, tj. plnění povinné školní docházky ve střední škole, se rozumí studium žáka na osmiletých gymnáziích nebo osmiletých konzervatořích, kdy si žák takto plní část povinné školní docházky studiem na střední škole. Jako dva další výjimečné způsoby plnění povinné školní docházky zákon rozlišuje individuální vzdělávání (bez pravidelné účasti ve vyučování ve škole) a vzdělávání žáků s hlubokým mentálním postižením.⁵⁴

Druhou zásadní povinností, která je žákům ukládána a je natolik významná, že ji bylo třeba zakotvit v zákoně, je povinnost dodržovat školní řád, vnitřní řád a předpisy a pokyny školy k ochraně zdraví a bezpečnosti. Nezbytným předpokladem k plnění této povinnosti je, aby s nimi byli žáci/studenti řádně seznámeni.⁵⁵

⁵⁰ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 85.

⁵¹ Tamtéž, s. 98.

⁵² Viz. Česko, 2004a, § 37.

⁵³ Viz. Tamtéž, § 38.

⁵⁴ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 95.

⁵⁵ Viz. Česko, 2004a, § 22 odst. 1 písm. b).

Jednou z povinností žáků je plnění pokynů pedagogických pracovníků škol. Tyto pokyny musí být vždy v souladu s právními předpisy a školním či vnitřním řádem.⁵⁶

Zakotvení povinností v zákoně⁵⁷ znamená pro pedagogy a ředitele školy jakousi elementární právní jistotu, že v případě porušení těchto povinností žáky může škola vůči nim uplatnit postup přípustný podle platných právních předpisů. I další ustanovení zakotvující povinnosti v zákoně⁵⁸ má pro pedagogy a ředitele školy svůj význam: především se takto zvyšuje jejich právní jistota, že ukládání běžných výchovných povinností souvisejících se vzděláváním (pokyny vedoucí ke kázni a plnění zadaných úkolů aj.) není v rozporu se základními svobodami dítěte. I v tomto případě je žák povinen plnit zadané úkoly a vydané pokyny pod hrozbou sankcí.⁵⁹

3.2.2. Povinnosti zletilých žáků a studentů

Pro zletilé žáky a studenty samozřejmě platí, že jsou povinni dodržovat pravidla a povinnosti stanovené zákonem⁶⁰, tedy všechny ty povinnosti, kterými jsme se zabývali doposud. Navíc pro ně však platí některé další povinnosti.⁶¹

Prvně se jedná o povinnost informovat školu o změně zdravotní způsobilosti či jiných zdravotních obtížích, které by mohly jakýmkoli způsobem ovlivňovat průběh vzdělávání. Tato povinnost nenáleží nezletilým jedincům, neboť ji za něj přebírá jejich zákonný zástupce (viz. dále).

Zletilí žáci a studenti jsou povinni sami omluvit a doložit důvody své nepřítomnosti ve vyučování, a to v souladu s podmínkami vymezenými ve školním řádu. Opět je tato povinnost vyžadována jen po zletilých, neboť za nezletilé jsou povinni tyto činnosti

⁵⁶ Viz. Česko, 2004a, § 22 odst. 1 písm. c).

⁵⁷ Viz. Tamtéž, § 22 odst. 1 písm. b).

⁵⁸ Viz. Tamtéž, § 22 odst. 1 písm. c).

⁵⁹ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 58-59.

⁶⁰ Viz. Česko, 2004a, § 22 odst. 1.

⁶¹ Viz. Tamtéž, § 22 odst. 2.

vykonávat jeho zákonní zástupci.

Za neméně důležitou povinnost, kterou zákon ukládá zletilým žákům a studentům, lze považovat také oznamovací povinnost vůči škole.⁶² Jedná se o povinnost oznamovat určité údaje, např. osobní údaje nutné pro vedení školní matriky (jméno, příjmení, rodné číslo, obor, formu a délku vzdělávání, datum zahájení vzdělávání ve škole aj.), údaje podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnost žáka či studenta a změny v těchto údajích. Povinnost sdělovat škole tyto údaje, kterou ukládá přímo školský zákon, vylučuje a předchází vzniku konfliktu se zákonem o ochraně osobních údajů. Přesto i v tomto případě musí být dodrženy minimální základní pravidla pro shromažďování a zpracovávání těchto citlivých údajů.⁶³

Žákům a studentům jsou ve školském zákoně stanoveny povinnosti, které mají podstatnou měrou přispívat k řádnému průběhu vzdělávání a školských služeb. Z výše uvedených zdůrazněme především povinnost zletilých žáků/studentů, respektive zákonných zástupců nezletilých žáků/studentů, informovat školu o všech zdravotních obtížích žáků, které by mohly mít vliv na jeho vzdělávání. Nelze si představit zajištění řádného a bezproblémového průběhu vyučování hodiny tělesné výchovy bez těchto informací. Některé povinnosti žáků a studentů jsou v současné době ještě pořád obsaženy pouze v prováděcích právních předpisech.⁶⁴

3.2.3. Sankční opatření za porušení povinností

Sankce ve školství je možné sledovat z několika pohledů. Jednak existují sankce ve formě výchovných opatření (vztahující se na porušení povinností žáků a studentů), jednak je možné sledovat speciální sankce obsažené v zákoně o přestupcích a v trestním zákoníku (uplatňované za nesplnění povinností zejména co se týče povinné školní docházky vůči

⁶² Viz. Česko, 2004a, § 28 odst. 2 a 3.

⁶³ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 58-59.

⁶⁴ ČERMÁK, J., HANZL, J. a kolektiv. *Školské zákony (speciální edice pro mateřské školy)*. Praha: EUROUNION, 2011, s. 52.

zákonným zástupcům nezletilých žáků).⁶⁵

Mezi výchovná opatření zákon zařazuje pochvaly, jiná ocenění a kázeňská opatření. Pravomoc ukládat výchovná opatření náleží řediteli školy nebo třídnímu učiteli. Obecně lze za kázeňské opatření podle školského zákona považovat podmíněné i nepodmíněné vyloučení žáka/studenta ze školy i další opatření, která nemají pro žáka/studenta právní následky. Další druhy výchovných opatření a podmínky pro jejich ukládání stanoví ministerstvo prováděcím právním předpisem.⁶⁶

Výchovná opatření jsou z části přejata z podzákoných právních předpisů, tj. z vyhlášek o základní škole a o střední škole. Jedná se o opatření k posílení kázně ve školách a školských zařízeních a většina z nich nepůsobí výrazný zásah do základních práv a povinností žáků/studentů. Příkladem může být napomenutí třídního učitele. Vzhledem k nižší závažnosti důsledků a dopadů, které pro žáka tato opatření znamenají, bude jejich výčet stanoven nadále podzákonným právním předpisem. Jinak je tomu však v případě vyloučení, popřípadě podmíněnému vyloučení žáka/studenta ze školy.⁶⁷

Výchovná opatření jsou ve vyhlášce č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, řešena v jediném ustanovení. V sedmi odstavcích⁶⁸ se tak objevuje rozdělení výchovných opatření podle toho, zda se jedná o ocenění žáka za jeho mimořádný čin či úspěšnou práci (ukládání pochval a jiných ocenění), nebo naopak jde o postih za porušení žákových povinností (ukládání napomenutí a důtek). Pravidla pro udělování výchovných opatření je třeba podle výslovného odkazu vyhlášky promítnout do školního řádu. Výchovná opatření může přitom navrhnout třídní učitel nebo ředitel školy a v mnohých případech je nutné, aby byl tento návrh projednán pedagogickou radou.

Závažnějším zásahem do práv a povinností žáků/studentů je výchovné opatření ve formě

⁶⁵ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 58.

⁶⁶ Viz. Česko, 2004a, § 31 odst. 1.

⁶⁷ ČERMÁK, J., HANZL, J. a kolektiv. *Školské zákony (speciální edice pro mateřské školy)*. Praha: EUROUNION, 2011, s. 64 - 65.

⁶⁸ Viz. Česko, 2005a, § 17.

vyloučení. Platí, že žáka nebo studenta lze podmíněně nebo nepodmíněně vyloučit jen ze závažných důvodů. Tyto důvody jsou explicitně zakotveny ve školském zákoně nebo školním (případně vnitřním) řádu a každý žák a student s nimi musí být seznámen. To má význam zejména v tom ohledu, aby ředitelé škol formulovali pravidla chování ve školním řádu co nejvíce přesně a jednoznačně. Limitace možnosti podmíněného vyloučení nebo vyloučení nepodmíněného je dána v souvislosti se splněním povinné školní docházky: žáka lze podmíněně vyloučit nebo vyloučit pouze za předpokladu, že splnil povinnou školní docházku. Žák plní povinnou školní docházku tak může přestat být žákem konkrétní školy pouze na žádost zákonných zástupců, popřípadě na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní či ochranné výchovy – vždy však pouze za splnění podmínky, že bude základní vzdělávání poskytované na jiné škole či v jiné formě. Typickým příkladem z praxe je jednostranné rozhodnutí ředitele víceletého gymnázia o přerazení žáka zpět na základní školu.⁶⁹

Kázeňské opatření ve formě podmíněného či nepodmíněného vyloučení žáka je dle dikce zákona ředitelovo oprávnění, ne povinnost: zákonná formulace „ředitel školy může rozhodnout o vyloučení žáka“ značí o prostoru pro jeho uvážení, zda tak učiní, či nikoli. Jistým vodítkem pro rozhodování ředitele školy o vyloučení žáka je závažné zaviněné porušení povinností stanovených zákonem. Školský zákon pak upřesňuje⁷⁰, že za takové závažné porušení povinností zaviněné žákem se považují zvláště hrubé slovní a úmyslné fyzické útoky žáka nebo studenta. Zbylé důvody, pro něž je možné žáka podmíněně či nepodmíněně vyloučit, nikde vyjmenovány nejsou a jsou tedy na volné úvaze ředitele školy. Rozhodnutí o vyloučení žáka lze tak kvalifikovat jako jednostranný právní úkon.

Zatímco běžná výchovná opatření zakotvená podzákonným právním předpisem⁷¹ je oprávněn navrhnout nejen ředitel školy, ale i třídní učitel a je třeba je projednat v pedagogické radě, pro (podmíněné) vyloučení žáka stačí jednostranné rozhodnutí ředitele školy, který se o tomto opatření rozhoduje na základě vlastního uvážení. Zákon však

⁶⁹ VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013*. 5. vydání. Olomouc: Anag 2013, s. 76-77.

⁷⁰ Viz. Česko, 2004a, § 31 odst. 3.

⁷¹ Viz. Česko, 2005a, vyhláška č. 48/2005 Sb.

omezuje ředitele školy v tom smyslu, že pro jeho rozhodnutí o (podmíněném) vyloučení žáka musí být dán závažný důvod. Zákonné omezení však není dle mého názoru dostačující, ponechává řediteli nepřiměřeně velký prostor pro vlastní uvážení o významném zásahu do práv a povinností studenta. Jeví se mi vhodnější, aby i za situace možného rozhodnutí o vyloučení žáka ze školy muselo být takovéto rozhodnutí projednáno a odhlasováno pedagogickou radou.

Pro ukládání kázeňských opatření existují zákonné lhůty, které je možné lišit jako všechny jiné na subjektivní a objektivní. Subjektivní lhůta znamená, že ředitel školy je oprávněn rozhodnout o vyloučení žáka ve lhůtě do dvou měsíců ode dne, kdy se o zaviněném porušení povinností žáka dozvěděl. Nejpozději může ředitel školy o zaviněném porušení povinností žáka rozhodnout do jednoho roku ode dne, kdy se žák takového jednání dopustil (objektivní lhůta). Jedinou výjimkou, kdy tyto lhůty nemusí být dodrženy je situace, kdy je možné provinění klasifikovat jako trestný čin podle zvláštního právního předpisu, zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, (v případě, že se jej dopustí žák ve věku do patnácti let, jedná se o tzv. provinění podle zákona č. 218/2003 Sb., zákona o soudnictví ve věcech mládeže). Žák/student přestane být studentem ode dne, které je zapsáno v rozhodnutí ředitele školy o vyloučení žáka. Není-li v rozhodnutí den takto stanoven, platí, že žák přestane být žákem školy v den následující po dni nabytí právní moci rozhodnutí o vyloučení.⁷²

3.3. Práva a povinnosti zákonných zástupců

Zákonní zástupci jsou osoby, které jednají za nesvéprávné či nezletilé jedince. U nezletilých osob, o které se v této kapitole především zajímáme, jsou zákonnými zástupci zpravidla rodiče.⁷³

Zákonní zástupci žáků/studentů nemají shodná práva jako žáci/studenti. Z logiky věci plyne, že jim nepřísluší právo na vzdělávání a školské služby, ani právo zakládat v rámci

⁷² Viz. Česko, 2004a, § 31 odst. 4.

⁷³ MITLÖHNER, Miroslav. *Základy práva v učitelské praxi*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2002, s. 13.

školy samosprávné orgány žáků a studentů.⁷⁴ Zbylá práva vypočtená ve školském zákoně⁷⁵ náleží jak žákům a studentům, tak jejich zákonným zástupcům.

K povinnostem zákonných zástupců žáků a studentů patří zejména povinnost zajistit, aby žák docházel řádně do školy nebo školského zařízení (souvisí s institutem povinné školní docházky).⁷⁶ Rodiče jsou povinni poskytovat škole součinnost při řešení závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte nebo žáka (na vyzvání ředitele školy nebo školského zařízení se musí osobně zúčastnit projednání těchto otázek). Zákon stanovuje rodičům i povinnost informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích žáka nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání a v případě, že se žák nebude účastnit vyučování, jsou povinni dokládat důvody nepřítomnosti žáka ve vyučování v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem.

Rodiče jakožto zákonní zástupci dítěte mají mít přehled o celodenní činnosti jejich dítěte, náleží jim tzv. rodičovská odpovědnost. Ve školách a školských zařízeních se sice uskutečňuje výchova a vzdělávání, avšak škola (školské zařízení) úlohu rodičů nenahrazuje. Účastí dítěte na vzdělávání není a nemůže být žádným způsobem omezena rodičovská odpovědnost.⁷⁷ I ve chvíli, kdy se dítě účastní vyučování, jsou rodiče zodpovědní za péči o něj, nadále zastupují nezletilé dítě. To vše vyplývá z institutu rodičovské odpovědnosti (viz. následující kapitoly).

⁷⁴ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 2.

⁷⁵ Viz. Tamtéž, § 21 odst. 1.

⁷⁶ Viz. Tamtéž, § 22.

⁷⁷ Viz. Česko, 2012a, § 858n.

4. Sociálně právní vztahy a vazby mezi školou, rodiči a dětmi

V této kapitole se budu věnovat vztahům rodičů, dětí a školských pracovníků, provázaností jejich vztahů z hlediska právního i sociálního a dalšími souvislostmi, které lze spojovat s právy a povinnostmi dětí a studentů vůči škole. Domnívám se, že hledat sociální hledisko k této problematice neodmyslitelně patří a je třeba jej v této části též zohlednit.

4.1. Vztahy mezi rodiči a dětmi

Vztahy mezi rodiči a dětmi mohou nabývat různých podob a rozměrů. Lze rozlišovat takové vztahy, které jsou v obecném pojetí běžné, a takové, které jsou považovány za nestandardní až patologické. Běžné rodinné vztahy, tak jak jsou vnímány většinou lidí za standardní a je na nich dán zřejmý zájem společnosti, zákonodárce promítl do občanského zákoníku (do 31.12.2013 upravoval problematiku zákon o rodině), který tak poskytuje jakousi záruku rodičům i dětem na jejich práva a přikazuje jim povinnosti tak, aby byly v rodině nastoleny „zdravé“ poměry. Minimální ochranu práv dětem zaručuje v oblasti dětských práv též Úmluva o právech dítěte. Patologické vztahy v rodině jsou naproti tomu zcela nežádoucí. Je třeba si také uvědomit, že ne všechny rodinné vztahy je možné vzhledem k šíři problematiky normovat.

4.1.1. Rodičovská odpovědnost a dětská práva

Jak jsem již předestřela, vztahům rodiče a dítěte se věnuje občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) v části druhé nazvané „rodinné právo“, v hlavě druhé („příbuzenství a švagrovství“) a dílu druhém („poměry mezi rodiči a dítětem“), v oddílu třetím zvaném „rodiče a dítě“.

Předcházející právní úprava zakotvená zákonem o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.), která byla platná i účinná až do 31.12.2013, dokázala vymezit základní rodičovská práva, mezi která řadila právo se s dítětem stýkat a právo jej vychovávat prostřednictvím přiměřených výchovných prostředků. Jako povinnosti každého rodiče pak uváděla důsledné chránění zájmů dítěte a řízení jeho jednání, vykonávání adekvátního dohledu nad dítětem.

I předchozí úprava zdůrazňovala, že stejně jako mají při výkonu rodičovské zodpovědnosti rodiče svá práva a povinnosti, mají svá práva a povinnosti i děti. Dětská práva však pramenila a pramení též z Úmluvy o právech dítěte, kterou je nutno respektovat. Mezi klasická práva dítěte je možné takto zařadit právo na potřebné informace vzhledem k stupni vývoje dítěte, právo svobodně se vyjadřovat ke všem podstatným rozhodnutím rodičů dotýkajících se jeho osoby, právo být slyšeno v řízeních. Naopak je dítě také povinno přispívat na úhradu společných potřeb rodiny (finančně – má-li odpovídající majetek), pomáhat ve společné domácnosti, ctít a respektovat své rodiče.⁷⁸

I stávající právní úprava se zabývá právy a povinnostmi ve vztahu rodiče - dítě a celková koncepce úpravy rodinných vztahů je velmi podobná až shodná, ovšem nová právní úprava chápe celou oblast poněkud obsáhleji.

Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva, kterých se nemohou platně vzdát, vznikají narozením dítěte a zanikají nabytím jeho zletilosti. Jejich účelem je především zajištění morálního a hmotného prospěchu dítěte.⁷⁹ Práva a povinnosti rodičů jsou v zásadě trojího druhu: práva a povinnosti ryze majetkové povahy (vyživovací povinnost), péče o dítě v nejširším smyslu a statusový poměr rodičů a dítěte (určení jména a příjmení dítěte). Jedinou možností, jak omezit rodiče v jejich právech a povinnostech nebo je těchto zcela zbavit, případně omezit či pozastavit jejich výkon, je rozhodnutí soudu učiněné na základě zákona.⁸⁰

Takováto úprava je nezbytná, nelze si představit situaci, kdy by se práv a povinností mohli rodiče a děti vůči sobě platně vzdát. Zvláště nepřijatelné by bylo vzdání se rodičovského práva vůči dítěti, které by vedlo k ohrožení majetkové a vůbec životní existence dítěte.

Rodičovská odpovědnost (v předchozím zákoně o rodině označována „rodičovská

⁷⁸ PLECITÝ, Vladimír a kolektiv. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 58 - 59.

⁷⁹ Viz. Česko, 2012a, § 855 – 856.

⁸⁰ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 371.

zodpovědnost“) je institut, který je možné charakterizovat jako souhrn práv a povinností rodičů spočívající v péči o dítě, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění.⁸¹ Náleží oběma rodičům stejně, mají tedy každý rodič, pokud jí nebyl zbaven nebo v ní nebyl omezen.⁸² „Konkrétní podoba výkonu rodičovské odpovědnosti může být u obou rodičů rozličná.“⁸³ Zákon⁸⁴ také dále definuje případy a podmínky omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti, podmínky nabytí rodičovské odpovědnosti při nabytí plné svéprávnosti, způsob rozhodování soudu v těchto situacích.

S ohledem na trend společnosti, kdy většina rodičů jsou minimálně rozvedení, nebo spolu vůbec nikdy nežili, se jeví úprava nového občanského zákoníku patřičná. Rodiče se spolu nedokáží rozumně domluvit, podpůrně tedy nastupuje zákon, nebo je přímo nutná úprava poměrů ze strany soudu. V těchto případech je vždy podoba výkonu rodičovské odpovědnosti u obou rodičů odlišná – dítě bývá nejčastěji svěřeno do výchovy jednoho z rodičů, druhý je tedy ve výkonu rodičovských práv do jisté míry omezen. V odůvodněných případech je možné, aby byl rodič dokonce zcela zbaven výkonu rodičovské odpovědnosti. Vždy je nutno zkoumat zájmy dítěte a tyto musí zásadně převyšovat nad zájmy rodičů. Lze tak shrnout, že zákon se snaží dítě a jeho zájmy za každé situace chránit.

Nová aktuálně platná a účinná právní úprava zdůrazňuje, že dítě ve vztahu rodič-dítě není pouhým objektem, ale vlastním subjektem vztahu. Od tohoto faktu se pak odvíjí celá úprava poměru rodiče a dítěte, přičemž rozhodným hlediskem a stěžejním pojmem provázejícím celou úpravu je zde především zájem dítěte.⁸⁵

Zásadní součástí rodičovské odpovědnosti je péče o dítě a jeho ochrana. Péčí o dítě je

⁸¹ Viz. Česko, 2012a, § 858.

⁸² Viz. Tamtéž, § 865.

⁸³ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 375.

⁸⁴ Viz. Česko, 2012a, § 866 až § 874.

⁸⁵ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 378.

myšlena zejména péče o jeho zdraví, jeho citový, mravní a tělesný vývoj (jak uvádí generální ustanovení občanského zákoníku.⁸⁶ Speciální ustanovení občanského zákoníku⁸⁷ zaměřující se přímo na problematiku péče o dítě pak upřesňuje způsob výkonu rodičovské zodpovědnosti, když stanoví, že rodiče vykonávají svou rodičovskou odpovědnost nad dítětem způsobem a v míře odpovídající stupni jeho vývoje. Oproti předešlé právní úpravě v zákoně o rodině je stanovena povinnost rodičů vzít v úvahu názor, schopnosti a nadání dítěte při výběru vhodného vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte. Výchovných prostředků mohou rodiče užít jen za předpokladu, že tyto budou zvoleny a užity přiměřeně a nebude zasaženo do důstojnosti, zdraví, citového či tělesného vývoje dítěte⁸⁸.

Myslím, že je třeba si uvědomit, že dítě je svobodnou bytostí, která myslí a cítí, a je nutné brát ohled na jeho názor, zájmy a potřeby, samozřejmě s ohledem na jeho věkovou a rozumovou vyspělost. Dítě, které by bylo schopno se na rozhodovacím procesu uvnitř rodinného společenství podílet a bylo z tohoto vylučováno, by se jednak mohlo cítit nepotřebné a jednak by se u něj mohl vypěstovat nedostatek smyslu pro řešení problémů a vlastnosti jako je nezodpovědnost.

Druhou oblastí, jež tvoří součást rodičovské odpovědnosti, je osobní styk rodiče s dítětem. Právě toto právo (příp. povinnost) je jedinečné v tom ohledu, že jej není možné delegovat na jinou osobu. Navíc se jedná o právo dítěte, které je mu zaručeno nejen právem vnitrostátním, ale také již zmiňovanou Úmluvou o právech dítěte.⁸⁹ Existují též ustanovení⁹⁰, která se převážně věnují úpravě styku rodiče s dítětem za situace, kdy spolu rodiče trvale nežijí a dítě je svěřeno jen do péče jednoho z nich.

Na důležitost zmíněného práva na osobní styk rodiče s dítětem lze usuzovat již ze skutečnosti, že toto právo je zaručeno dítěti i na úrovni mezinárodní. Rodič je osoba jedinečná a svým způsobem i z psychologického hlediska pro dítě nenahraditelná.

⁸⁶ Viz. Česko, 2012a, § 858.

⁸⁷ Viz. Tamtéž, § 880.

⁸⁸ Viz. Tamtéž, § 884 odst. 2.

⁸⁹ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 384.

⁹⁰ Viz. Česko, 2012a, § 888 až § 891.

Domnívám se, že právě toto by si mnozí rodiče měli uvědomit, a to především v situacích, kdy jeden rodič odpírá druhému s dítětem kontakt z důvodů osobní msty.

Další částí definice, která v souhrnu s ostatními vytváří institut rodičovské odpovědnosti, je možnost (v některých případech nutnost) zastupování dítěte. Všeobecně platí, že rodiče zastupují své dítě při právních úkonech, ke kterým není právně způsobilé. Pouze ve zvláštním případě, kdy při zastupování dítěte při právním úkonu hrozí tzv. střet zájmů buď mezi rodiči a dítětem nebo mezi dětmi týchž rodičů, není možné, aby rodiče dítě zastupovali, a je třeba, aby soud jmenoval dítěti opatrovníka. Rodičům však ale zákon nebrání, aby pro vyřízení záležitostí dítěte zvolili smluvního zástupce dítěte, který bude mít pro vyřízení jeho záležitostí potřebné odborné znalosti či jiné vhodné dovednosti.⁹¹

Zákon stanoví, jakým způsobem jsou rodiči oprávněni a povinni spravovat jmění dítěte.⁹² Zásadně zde platí, že rodiče jsou povinni při správě jmění dítěte postupovat s péčí řádného hospodáře (pod sankcí náhrady škody). Zákon dále ukládá rodičům dítěte s peněžními prostředky dítěte bezpečně nakládat, zejména je uložit na bezpečné místo a zajistit jejich případné úročení. Ke všem právním jednáním a dispozicím dotýkajícím se majetku dítěte, je třeba souhlasu soudu (výjimku představují jednání běžná či obvyklá jako je placení pojistného a běžné udržovací náklady, pravidelné týdenní/měsíční nákupy). V odůvodněných případech (zejména je-li třeba zvýšené ochrany jmění dítěte v důsledku ohrožení jeho majetkových zájmů) je možné, že výkon této části rodičovské zodpovědnosti bude svěřen opatrovníku.

Tato úprava se opět snaží chránit zájmy dítěte (ať už při právních úkonech, či při správě majetku dítěte) a podle mého soudu celkem zdařile. V praxi je jistě možné najít několik případů, kdy by rodiče jednali proti zájmu dítěte v těchto oblastech např. proto, že by si své počínání odůvodnili zájmy rodiny.

⁹¹ Viz. Česko, 2012a, § 892 až § 894.

⁹² Viz. Tamtéž, § 896 až § 905.

4.1.2. Sociálně patologické vztahy v rodině

Ne všechny vztahy v rodině podléhají běžným poměrům a odpovídají dikci zákona. V některých rodinách je možné pozorovat sociálně patologické vztahy, ať už si to její členové uvědomují, či nikoli.

Pokud budeme hledat jednotnou definici pojmu rodina, dojdeme k závěru, že v dnešních poměrech je pojem rodina jen obtížně definovatelný a jednotlivé definice se od sebe navzájem více či méně odchyľují. Tak podle Velkého sociologického slovníku lze rodinou rozumět původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, mezi jejíž hlavní funkce patří reprodukce, výchova, socializace a přenos kulturních vzorů.⁹³ Jinou definici uvádí Sociologický slovník: jedná se o formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.⁹⁴ Odlišně vymezuje termín autor *Aplikované sociální psychologie*, Jozef Výrost, podle nějž je rodina nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli, učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny.⁹⁵ Zajímavé je, že tyto definice poskytují psychologicky a sociálně zaměřené publikace, zatímco jednotná legální definice v právním řádu české republiky absentuje.

Pojem sociální patologie zavedl H.Spencer, který hledal souvislosti mezi patologií sociální a biologickou. E. Durkheim ji pak charakterizoval jako „vědu o chorobných a nepříznivých skutečnostech, činech a způsobech chování, jež se odchyľují od stanovených norem, ale zároveň jsou organickou komponentou života sociálních celků“.⁹⁶ I další teoretici se pojmem zabývali, mezi nimi i český sociolog I.A.Bláha.⁹⁷

⁹³ LINHART, Josef a kolektiv. *Velký sociologický slovník*. Sv. 2, P-Ž. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s. 940.

⁹⁴ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 206.

⁹⁵ KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST. *Aplikovaná sociální psychologie*. I. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 303.

⁹⁶ SEKOT, Aleš. *Úvod do sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 10.

⁹⁷ Tamtéž.

Sociální patologii rodiny je možné charakterizovat na základě výše uvedených definicí. Myslím, že není ani tak důležité najít přesné vymezení tohoto sousloví, ale spíše je zapotřebí vnímat toto sousloví v jeho nejširších souvislostech, tedy jako široké spektrum situací v rodině, které vykazují chorobné a nepříznivé skutečnosti, chování jedinců atd.

Sociální patologii je přitom třeba odlišovat od deviace. Deviací se rozumí „porušení nebo podstatná odchylka od některé sociální normy/skupiny sociálních norem, porušení formálních očekávání případně neformálních požadavků kladených na lidské chování v dané společnosti“⁹⁸. Přitom ale sociální patologie a deviace spolu úzce souvisí: sociální patologie podtrhuje negativní důsledky deviace pro jednotlivce, skupinu (např. rodinu) a společnost.⁹⁹

Mezi typické sociálně patologické jevy klasicky literatura řadí zejména sebevraždnost, alkoholismus, homosexualita, prostituce, rozvodovost, narkomanie, násilí. Všechny tyto lze pozorovat v rámci rodinného prostředí. Mají známky nadindividuálnosti, existují nezávisle na tom, zda si jejich existenci jednotlivec uvědomuje.¹⁰⁰

Dnešní problémy v rodinných vztazích pramení především ze skutečnosti, že rodiče neznají některé potřebné vzorce chování, které zajišťují stabilitu a klidné rodinné vztahy, případně tyto vzorce znají v pokřivené verzi, neboť je nemohli buď odpozorovat z interakce a komunikace vlastních rodičů, nebo je odpozorovali právě v té nikoli ideální podobě. Mnohdy sami rodiče nedokáží řešit své vlastní problémy, nebyli vedeni k důsledné a odpovědné výchově dítěte, toleranci, odpuštění, k úctě k vlastní předkům, a tudíž nemohou nic z toho předat dál na své potomky. Lidé mají nastavené hodnoty značně materialisticky, preferují zejména svůj finanční prospěch nad kvalitním rodinným zázemím. V takové hodnotové džungli je pak obtížné budovat pro-rodinnou politiku a utvářet solidní lidské (potažmo dětské) charaktery. Proto se nyní společnost z hlediska

⁹⁸ MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001, s. 9.

⁹⁹ HARDY, M. , P. MÜHLPACHR a T. DUDÁŠOVÁ. *Sociální patologie rodiny*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 47.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 29 – 33.

psychologů a sociologů ocitá v situaci, kdy vyrůstající třetí generace se podstatně hůře orientuje v tzv. tradičních hodnotách. Nepříznivými důsledky tohoto stavu je pak nárůst kriminality mládeže, drogová závislost jedinců a mnoho další patologických jevů.¹⁰¹

Jistě každá doba s sebou přináší v některých směrech negativní jevy, které vyplývají ze společenské, kulturní a především politické a ekonomické situace. V posledních letech, poté, co svět prošel další z ekonomických krizí v celosvětovém měřítku, je pro společnost příznačný nedostatek financí. Jejich získávání a představa kvalitního finančně materiálního zabezpečení jedince, potažmo rodiny, převažuje nad jinými hodnotami. Myslím, že mnoho negativních jevů s sebou přináší též rozvoj technologický – namísto toho, aby si lidé povídali, posílají si textové zprávy přes mobilní telefony, případně přes sociální sítě v internetovém prostředí. Chybí pak osobní lidský kontakt a z psané formy komunikace vznikají často četná nedorozumění.

Jozef Kutarňa zastává názor, že výchova a vzdělání jsou neodmyslitelnou součástí každé lidské společnosti. Nové generace mají přebírat dědictví předchozí civilizace, kulturu a víru tak, aby vedli tímto směrem lidstvo směrem k budoucnosti. Přitom výchova počíná již od dětství a rodina je tedy první místo, kde může člověk nabýt základních vlastností a dovedností nutných pro další život, který zahrnuje i zdravý cod rodiny a celé společnosti vůbec. Rodinu lze považovat za nejdůležitějších prvků formování emocionální inteligence člověka, jež je významnou pro jeho následnou hodnotovou orientaci v osobním i společenském životě. Z výše uvedeného je možné dospět k závěru, že rodina poskytuje záruku kontinuity společnosti, protože je to právě ona prostřednictvím níž dochází především k předávání zkušeností a hodnot jedné generace té následné.¹⁰²

Různí odborníci se zabývají možností prevence sociálně patologických jevů v rodině. Kateřina Neubauerová, jakož i PhDr. Jiřina Prekopová rozebírají prevenci sociálně patologických jevů jako tzv. primární, kdy je nutné předcházet vzniku těchto jevů již od raného dětství dítěte, např. metodou šátkování (nošení dítěte v šátku, kdy dítě získává

¹⁰¹ HARDY, M. , P. MÜHLPACHR a T. DUDÁŠOVÁ. *Sociální patologie rodiny*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 11 – 13.

¹⁰² Tamtéž, s. 21 – 27.

postupně pocit jistoty v péči nejistého rodiče).¹⁰³ Zuzana Takáčová naopak spatřuje hlavní prostředek prevence patologických projevů v rodině ve správné a především efektivní organizaci času. Volný čas chápe jako důležitou součást života lidí a preferuje smysluplné využití volného času. Předpokládá, že efektivní výchova ve volném čase pozitivně působí na celkový rozvoj osobnosti nejen u dětí.¹⁰⁴ Anna Barillová studuje preventivní systém ve výchově dětí v současné rodině, jež světu předložil vychovatel Ján Bosco přibližně v polovině 19.století. Stěžejní myšlenka jeho díla zní: „lidstvo by se obnovilo, kdyby se obnovila výchova mládeže“ a „společnost bude dobrá, když mládeži poskytnete dobrou výchovu“.¹⁰⁵

Snaha předcházet vzniku patologických jevů v rodině je jistě prvotním předpokladem pro zdravý sociální vývoj dítěte i mládeže a jednou z cest k jeho dosažení bez pochyby patří správná výchova a kvalitní vzdělání. Lze souhlasit s tím, že rodina je vůbec první místo, kde může člověk nabýt základních vlastností a dovedností nutných pro další život. Následnou institucí, která má za úkol všechny tyto vlastnosti a dovednosti prohlubovat a rozšiřovat, je pak jistě škola (případně další školská zařízení).

4.2. Vztahy mezi žáky, rodiči a školou

Vztahy mezi rodiči a školou lze lépe uchopit z pohledu vztahu rodičů a zaměstnanců školy, neboť tito školu jako právnickou osobu reprezentují. Zaměstnanci školy, kteří budou utvářet vztahy s rodiči v běžných situacích, budou ponejvíce pedagogičtí pracovníci.

4.2.1. Pedagogičtí pracovníci

Postavení pedagogických pracovníků, jakož i předpoklady pro výkon jejich činnosti, další vzdělávání a pracovní dobu, upravuje zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických

¹⁰³ HARDY, M., P. MÜHLPACHR a T. DUDÁŠOVÁ. *Sociální patologie rodiny*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 136 – 137.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 157.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 176.

pracovnících. Tento zákon definuje také pojem pedagogický pracovník¹⁰⁶: je jím ten, kdo koná přímou vyučovací, výchovnou, speciálně pedagogickou nebo pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, čímž uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě školského zákona. Pedagogickým pracovníkem tak podle odstavce druhého téhož ustanovení může být zejména učitel, vychovatel, speciální pedagog, psycholog, pedagog volného času, trenér, metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně, vedoucí pedagogický pracovník.

V interakci učitel – žák je lze považovat učitelovu osobnost za prvořadou determinantu. Výzkumy v oblasti psychologie vedly k vytvoření charakteristiky, kterou by měla optimální osobnost učitele splňovat, tzv. pedagogické mistrovství. Jedná se o vrozené vlastnosti i získané vědomosti učitele, jakož i o styl jeho práce. Lze lišit učitel výkonného a nevýkonného, kdy předpokladem funkčnosti učitele je schopnost přiměřené adaptace do jeho profesionální role.¹⁰⁷

„Osobnost žáka je v základním školním interakčním schématu členem závislým, odpovídajícím přirozenému stupni autority, kterou má dospělý ve formální situaci nadřízenosti vůči dítěti a mladistvému.“¹⁰⁸ Profesionalizovaný učitel jako přirozeně akceptovaná autorita (respektovaný pro své osobnostní vlastnosti a získané vědomosti) je pak chápán jako předpoklad pro utvoření žádoucí interakční atmosféry ve vztahu učitel – žák.¹⁰⁹ V praxi tato situace zřejmě tak snadná nebude a ve vztahu učitel – žák se tak budou moci vytvářet odchylky.

Vztahy mezi učitelem a žáky ve škole bývají vnímány jako druhé nejvýznamnější vztahy pro utváření osobnosti dítěte, ihned po vztazích v rodině. Odehrává se zde socializační proces, ve kterém si dítě osvojuje sociální roli žáka. Učitelův přístup k pedagogické činnosti a jeho vztah k žákovi do jisté míry předurčuje vztah žáka k učiteli a k předmětu, který vyučuje. Během školní docházky se mění proces sociální adaptace, interakce vztahu

¹⁰⁶ Viz. Česko, 2004c, § 2.

¹⁰⁷ MUSIL, Jiří. *Pedagogická psychologie*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2005, s. 62 – 68.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 68.

¹⁰⁹ Tamtéž.

učitel-žák se individuálně vyhraňuje podle okolností na obou stranách. Ideálním modelem je pak situace, kdy učitel působí jako přítel a rádce žáka.¹¹⁰ „Výzkumy prokázaly, že nejdůležitější v interakci učitel-žák je oboustranné vnímání pozitivního vztahu, přičemž se předpokládá, že na jeho počátku budou přátelské postoje učitele. Prvotní iniciativa, podnětnost, se tedy očekává ze strany učitele, což znamená, že je třeba uvažovat také o důvodech, vedoucích k nenaplnění tohoto očekávání. K nejčastějším překážkám bránícím učiteli v úspěšném plnění nároků jeho profesionální role patří: nedostatek schopností a osobních vlastností, jeho koncepce role se odlišuje od očekávání žáků, nesoulad osobních postojů a potřeb s formálními požadavky role.“¹¹¹

Kromě pedagoga – učitele, který má za úkol vzdělávat a vychovávat žáka v době plnění (povinné) školní docházky, existuje také pedagog – vychovatel, jehož úloha spočívá ve vymýšlení programu pro volný čas dětí.

Specifické postavení vychovatele jako pedagoga částečně předurčuje též podmínky, které jsou kladeny na jeho profesní profil. Většina odborníků z oblasti pedagogiky volného času se shoduje na tom, že by měl mít vlohy k zájmové činnosti a schopnost vcítit se do situace dětí a řešit jejich problémy, schopnost komunikovat, plánovat a organizovat, zkrátka být tvořivý. Lze shrnout, že tyto schopnosti by měly být čtverého typu: pedagogické, sebe regulační, praktické a společenského styku.

K činnostem vychovatelů typicky patří výchovné práce ve školských zařízeních (družiny atp.), výchovné práce v domovech mládeže a v dětských domovech, výchovné práce v ostatních mimoškolských zařízeních (v centrech volného času, mládežnických organizacích a zájmových sdruženích).¹¹²

Mnohdy mají pedagogové obtížně postavení, neboť se musí přizpůsobovat též žákům se specifickými vzdělávacími potřebami. K těmto lze zařadit jednak menšiny s etnickými a jazykovými odlišnostmi a jednak žáky, kteří jsou v nějakém ohledu handicapovaní.

¹¹⁰ MUSIL, Jiří. *Pedagogická psychologie*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2005, s. 88.

¹¹¹ Tamtéž, s. 89.

¹¹² KOMINAREC, Igor. *Úvod do pedagogiky volného času*. Prešov: Grafotlač, 2003, s. 91 – 109.

Handicapovaní žáci mohou navštěvovat běžnou školu s integrovaným programem (v souladu s Metodickým pokynem k integraci zdravotně postižených dětí a žáků do škol a školských zařízení MŠMT ČR). Na některých školách s větším počtem handicapovaných žáků se mohou vytvářet speciální nebo specializované třídy, ve kterých probíhá částečná integrace. Nejvyšším stupněm, v němž je handicapovanému žákovi poskytována vhodná výchova a vzdělávání, se jeví tzv. speciální školy, které mají odlišný obsah i charakter vzdělávání oproti běžným školám.¹¹³

S pojmy jako je výchova a vzdělání úzce v oblasti pedagogiky souvisí pojmy svobody, kázně a autority.

Autorita je přitom specifický pojem, jehož objasňování je třeba vázat a interpretovat ve světle vědních disciplín, v jejichž kontextu se i něm hovoří. Jiný úhel pohledu na pojem autorita bude možno spatřovat v oboru sociologie, jiný v oboru psychologie či pedagogiky. Terminologické vymezení pojmu autorita přitom není shodné, jedná se o pojem, jehož užívání je mnohdy nepřesné až zkreslené. Pojem se obvykle užívá ve trojím slova smyslu: buď jako všeobecně uznávaná vážnost, vliv, moc, nebo jako obecně uznávaný odborník, nebo ve smyslu instituce - úřadu (stát, právo a zákon, policie). Lze rozlišovat několik druhů autorit, např. statutární, morální, odbornou.¹¹⁴

„Složitým problémem je nacházet míru vztahů mezi jednotlivými druhy autorit při jejich použití v konkrétních situacích - v profesním i osobním životě. Výzvou se stává důraz na propojenost a vyváženost mezi používáním statutární, odborné, morální i osobní (charismatické) autority i v podmínkách školy a rodiny. Někdo pro nás znamená větší autoritu odbornou, jiného si více vážíme lidsky a morálně, dalšího respektujeme pouze z titulu jeho statutární autority a z toho vyplývající mocenské pozice. Vhodná kombinace všech druhů autority, i když z hlediska použití situačně a časově podmíněná, bývá shrnována pod komplexním pojmem globální autorita.“¹¹⁵

¹¹³ NOVOTNÁ, Marie a Marta KREMLIČKOVÁ. *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997, s. 99 – 103.

¹¹⁴ VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kolektiv. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 393.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 395.

Vztah rodiče-škola je pak naplňován v rámci rodičovské odpovědnosti a determinován postavením rodičů jakožto právních zástupců nezletilých dětí a studentů.

„Přestože je učitelova úloha ve vzdělání a výchově významná, neznamená to, že je učitel všemocný a že všechno ve výchově zvládne sám. Na školní výchově se podílejí i rodiče žáka, jejich příbuzní, známí, spolužáci, veřejnost a řada dalších činitelů.“¹¹⁶

Je třeba si uvědomit, že funkce a způsob fungování instituce rodiny a instituce školy je rozdílný, přesto mají společný zájem: výchovu a vzdělávání dětí. Komunikace mezi rodinou a školou je neodmyslitelná, přesto odborníky není zcela doporučována komunikace úzká až intenzivní. Kontakty mezi pedagogy a rodiči lze třídit z několika různých hledisek, nejtypičtější je pak rozdělení komunikace podle hledisek na kontakty přímé a nepřímé, osobní a neosobní, formální a neformální. Přímé kontakty probíhají přímo mezi rodiči a školou, ať už osobně, telefonicky, e-mailem. Častějšími jsou ovšem kontakty mezi rodiči a vyučujícími nepřímé, které jsou zprostředkovány dítětem a fungují na každodenní bázi (hodnocení žáka vyučujícím zapisované do žákovských knížek, podepisování domácích úkolů rodiči). Rozdělení komunikace na osobní a neosobní je provedeno na základě kriteria dorozumívacích prostředků mezi pedagogy a rodiči: setkání tváří v tvář je osobní povahy, zatímco využití telefonického kontaktu je neosobní.¹¹⁷

4.2.2. Pedagogicko - psychologické poradenství

Ačkoli v ideálním případě má učitel vystupovat současně jako přítel a rádce žáků a studentů, jeho prvotní a hlavní úlohou určitě není řešit osobní problémy žáků, ale poskytovat jim vzdělání. S ohledem na pokrok a vývoj v oblasti technologické a kulturně společenské se výrazně zvýšilo množství lidských problémů a žáci i studenti je mnohdy nedokáží řešit sami či za pomoci rodiny. Nezřídka se učitel ocitá v situaci, kdy jej žák požádá o pomoc s řešením problému, který dosahuje mimoškolních rozměrů.¹¹⁸

¹¹⁶ KOHNOVÁ, Jana a kolektiv. *Profesní rozvoj učitelů a cíle školního vzdělávání*. Praha: Karolinum, 2012, s. 123.

¹¹⁷ VALENTOVÁ, Lidmila a kolektiv. *Školní poradenství II*. Praha: Karolinum, 2013, s. 192 – 198.

¹¹⁸ LAZAROVÁ, Bohumíra. *Základy pedagogicko – psychologického poradenství pro učitele*. Brno:

Škola může osobní problémy žáků, stejně jako problémy žáků s učením či problémy žáků se školou související (např. šikana) řešit v rámci školy, a to například zřízením funkce poradce, nebo může žáka odkázat na řešení v rámci specializovaných pedagogicko – psychologických poraden. V obou případech jsou žákovi či studentovi k dispozici speciálně vyškolení pedagogové, kteří se mohou řešením problému zabývat hlouběji.

Výklad termínu pedagogicko – psychologické poradenství nelze omezit pouze na pouhé poskytování rad, ale je třeba jej vnímat jako preventivní a současně nápravný proces, který jednak vytváří podmínky pro osobní psychologický a sociální růst žáků a studentů a jednak odstraňuje zábrany osobního rozvoje žáků a studentů a pomáhá jim řešit jejich problémy.¹¹⁹

V České republice je vybudován systém pedagogicko-psychologického poradenství na dvou úrovních, tvoří jej školská poradenská zařízení a školská poradenská pracoviště. Mezi školská poradenská zařízení lze zařadit pedagogicko-psychologické poradny a Speciálně pedagogická centra. Školskými poradenskými pracovišti jsou pak myšlena školami (za jejich zřízení zodpovídá ředitel) zřízená pracoviště, jež slouží především k poskytování poradenských a konzultačních služeb a jichž mohou využít nejen žáci, ale též jejich zákonní zástupci, případně pedagogové.¹²⁰

Poskytování pedagogicko-psychologického poradenství na školách je upraveno speciálně vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Mezi klíčové pojmy pedagogicko - psychologického poradenství řadíme institut výchovného poradce, školního psychologa a metodika prevence. „Poradenské služby ve škole jsou obvykle zajišťovány výchovným poradcem, školním metodikem prevence, případně školním psychologem / školním speciálním pedagogem a jejich konzultačním

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2002, s. 3.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 8.

¹²⁰ Národní ústav pro vzdělávání: Poradenství. Národní ústav pro vzdělávání [online]. 2011 - 2014 [cit. 2014-01-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/poradenstvi>

týmem složeným z vybraných pedagogů školy. Za jejich poskytování odpovídá ředitel školy, případně jím pověřený pracovník. Ředitel školy zodpovídá za vytvoření preventivního programu školy, dále se podílí na zajištění výchovného poradenství.“¹²¹

Jeví se nutné jasně specifikovat rozdělení náplně činnosti jednotlivých poradenských odborníků: tak pro výchovného poradce je typické, že se věnuje zejména problematice kariérového poradenství a procesu integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na školách, zatímco školní metodik prevence pracuje především v oblasti prevence sociálně nežádoucích a patologických jevů. Školní psycholog má za úkol rozpoznat žáky s výukovými obtížemi.¹²²

¹²¹ MŠMT: *Věstník z července 2005* - Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole (č.j. 27 317/2004-24)

¹²² Viz. Česko, 2005a, § 7 odst. 2.

5. Práva a povinnosti žáků a studentů v praxi (dotazníky)

V této kapitole se budu zabývat otázkami, zda práva a povinnosti žáků a studentů, jež jsou zakotvena v legislativní podobě, jsou v praxi dodržována. V posledních částech této kapitoly se budu snažit najít odpověď na otázku, zda v podobě, jak jsou práva a povinnosti žáků a studentů zakotvena v legislativní podobě, se jeví jako prospěšná a přínosná či nikoli.

5.1. Dotazníky jako průzkumná metoda

Za účelem, abych zjistila, jak se s právy a povinnostmi žáků a studentů zakotvených v zákonných předpisech sami žáci a studenti ztotožňují, jsem se rozhodla podniknout vlastní šetření. Jako metodu šetření jsem si zvolila dotazníky, které jsem sestavila a vyhotovila ve dvojí verzi: první verze je určena pro žáky základních škol a dotazníky obsahují osm otázek, zatímco druhá verze dotazníků je určena studentům středních škol a dotazníky jsou speciálně upravené vzhledem k odlišnostem základního a středního vzdělávání a současně jsou rozšířené o devátou otázku.

Dotazníky sestávají z osmi (respektive devíti) otázek, jež nabízí možnosti výběru odpovědi. Otázky jsou voleny tak, abych zjistila, zda práva a povinnosti žáků a studentů, tak jak jsou uvedeny ve školském zákoně, korespondují se skutečností, zda jsou dodržovány a jak je žáci a studenti vnímají a hodnotí.

Dotazníky jsem distribuovala do základní školy do 5., 6., 7. a 8. třídy, a současně na střední školu do dvou tříd 3. ročníku. Počet distribuovaných dotazníků činil celkem 176 kusů (112 kusů pro žáky základní školy a 64 kusů pro studenty střední školy), přičemž návratnost dotazníků byla stoprocentní. Pro výběr vzorku žáků jsem užíla metodu náhodného stratifikovaného výběru, podle nějž jsem vybrala dvě homogenní skupiny, straty, podle určitého kritéria (kritérium: stupeň vzdělávání, tzn. rozlišení na žáky základních škol a na studenty středních škol), z jednotlivých strat jsem poté vybrala náhodně třídy,

do kterých jsem dotazníky umístila.¹²³

5.2. Dotazníky pro žáky

Dotazník určený pro žáky (viz. příloha č. 1) obsahuje záhlaví pro uvedení třídy a pohlaví žáka, tak aby můj průzkum zůstal anonymní a přesto by bylo možné rozlišit stáří a pohlaví dotazovaného jedince. Dotazník jsem doplnila o obrázky a snažila jsem se jej graficky i obsahově (především rozsahem) koncipovat tak, aby jej žáci vyplnili, neztratily zájem číst otázky a odpovídat na ně.

První otázka zní „Jak se ti líbí, jakým způsobem probíhá hodnocení tvého úsilí ve škole?“. Otázka směřuje k možnosti žáka vyjádřit se ke způsobu nynější klasifikace ve školách – zda se žákům jeví jako spravedlivá a přiměřená, nebo naopak příliš přísná a tvrdá, zda by žáci uvítali možnost svého hodnocení učiteli ústním/písemným způsobem namísto prostřednictvím klasifikační stupnice. Odpověď na otázku tedy nabízí dvě varianty: varianta a) žákovi se líbí nynější systém známkování, rodičovských schůzek a vysvědčení, b) žákovi se nelíbí nynější systém hodnocení, uvítal by možnost ústního/písemného slovního ohodnocení učitelů.

Otázka druhá se žáka dotazuje, jestli si ve škole vytváří samosprávné orgány žáků, prostřednictvím nichž se žáci mohou vyjadřovat k chodu školy. Základní rozdělení odpovědi je na a) ano a b) ne. Odpověď a) ano pak obsahuje další pododpovědi, ze kterých je patrné, zda se žák aktivně či pasivně tvorby samosprávných orgánů žáků účastní, či tuto možnost nevyužívá. V případě, že žák zaškrtně variantu b) ne, podle níž si škola tyto samosprávné orgány nevytváří, snažím se pomocí dalších dvou pododpovědí zjistit, zda by takovou příležitost žák alespoň uvítal.

Otázka „Pokud se rozhoduje o podstatných záležitostech tvého vzdělávání, máš příležitost se k tomuto rozhodování vyjádřit?“ je v pořadí otázkou třetí a varianty odpovědi žáka na ni jsou koncipovány jednoduše: a) ano, žák má příležitost se k rozhodování o podstatných

¹²³ KOŘÍNEK, Miroslav. *Metody a techniky pedagogického výzkumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 65 – 67.

záležitostech svého vzdělávání vyjádřit, b) ne, žák tuto příležitost nemá, c) žák neví, neboť se o podstatných záležitostech jeho vzdělávání zatím nerozhodovalo.

Čtvrtá otázka mívá na zjištění úrovně poradenství poskytovaného žákům školou. Ptám se zde žáka, jestli má ve škole osobu, na kterou se může obrátit s prosbou o pomoc v případech, kdy potřebuje získat jakékoli informace (např. při výběru budoucího povolání) nebo vyřešit problém (např. šikanu, nezvládání učiva). Základní varianty odpovědi jsou zde tři: a) ano, b) ne, c) nevím, tuto možnost nevyužívám. V případě, že žák má ve škole osobu, na kterou se může obrátit v případě řešení problému, zajímám se prostřednictvím dotazníku o konkretizaci této osoby: žák má tedy na výběr z těchto variant odpovědi pod písmenem a): varianta aa) žák se obrací na oblíbeného učitele, varianta ab) žák se obrací na školského poradce, varianta ac) žák se obrací na jinou osobu.

Pro odlehčení pozornosti žáka jsem jako pátou zařadila otázku: „Je ti umožněno navštěvovat školu bezplatně?“. Zde se nabízí jen jednoduchá variace odpovědi a) ano, b) ne, v zásadě vzhledem k zákonné úpravě by zde mělo být žákem odpovězeno jen variantou a), jde tedy o otázku, jež si pouze ověřuje plnění zákonné díkce.

I šestá otázka je spíše volnějšího rázu a zajímá se o názor žáka na skutečnost, že existuje institut povinné školní docházky. Žák si může vybrat z těchto dvou odpovědí: a)) myslím, že abych se něco naučil/a, je to potřeba, b) myslím, že ve škole trávím zbytečně mnoho času , nebo může zvolit jinou odpověď, kterou sám odůvodní.

Sedmou otázkou („Dostal/a jsi někdy pochvalu nebo napomenutí/důtku?“) se dostávám k problematice kázeňských a výchovných prostředků a zjišťuji zde četnost jejich udělování. V případě, že žák odpoví, že mu byla pochvala či důtka udělena, měl by z podvariant odpovědí konkretizovat, zda mu byla udělena pochvala nebo důtka a zda mu ji udělil učitel či ředitel.

Poslední otázka, která se snaží vyzkoumat, zda žák ví, za jaké chování může být ve škole sankcionován, zahrnuje dvě odpovědi: a) ano, b) ne. Za situace, kdy žák usoudí, že ví, za jaké chování může být sankcionován, je mu v odpovědi ponechán prostor, aby ji

upřesnil a konkretizoval, za jaké chování tedy může být ve škole potrestán.

5.3. Dotazníky pro studenty

Dotazník pro studenty (viz. příloha č. 2) je koncipován velmi obdobně jako dotazník pro žáky, ovšem s ohledem na drobné rozdíly, které se vyskytují v postavení, právech a povinnostech žáků a studentů, bylo potřeba i dotazník podrobit drobným odchylkám, tak aby zcela odpovídal postavení studentů. Zejména došlo k výměně pojmoslovně: termín žák je zde nahrazen termínem student (v nadpisu dotazníku i v pokládání otázek a nabídce odpovědí).

Vzhledem ke skutečnosti, že na střední škole není zákonem předepsána povinnost školní docházky, byla otázka číslo šest nahrazena otázkou novou, která současně kombinuje odpovědi: „Střední školu: a) jsem si vybral/a sám/sama, b) vybrali ji za mě rodiče/jiná osoba, c) jiné (s prostorem pro upřesnění této varianty odpovědi). Osmá otázka je též odlišná, neboť student může být oproti žáku, který vykonává povinnou školní docházku, vyloučen ze školy.

Speciálně byla přidána do dotazníku pro studenty ještě devátá otázka, jež je určena jen pro zletilé studenty. Tato se zabývá problematikou změny práv a povinností studentů po dosažení zletilosti a směřuje ke zjištění skutečnosti, zda si tyto změny student uvědomuje. Pakliže student zvolí variantu odpovědi, ve které přizná, že si tyto změny uvědomuje, má zde opět prostor pro konkretizaci své odpovědi (jak se jeho práva a povinnosti dosažením zletilosti mění).

5.4. Odpovědi žáků a studentů, výsledky vyplývající z dotazníků

První položená otázka (viz. graf č. 1) směřovala ke zjištění názoru žáka na způsob a vůbec celý systém hodnocení jejich úsilí ve škole. Výsledkem zpracování dotazníků je skutečnost, že pouze třetina žáků se domnívá, že nynější systém hodnocení žáků je příliš tvrdý a přísný a uvítali by možnost ústního/písemného vyjádření učitele k jejich úsilí ve škole. Zbylým dvěma třetinám dotázaných žáků se nynější systém klasifikace líbí.

Pokud bychom se podívali na odpovědi z hlediska pohlaví, dojdeme k závěru, že s nynějším systémem klasifikace je spokojeno 74% dívek a 61% chlapců, chlapci tedy nynější systém klasifikace hodnotí o něco negativněji než dívky. Zajímavé je též porovnání odpovědí dotázaných žáků podle jejich věku: 72% žáků, kteří si myslí, že nynější systém klasifikace je příliš tvrdý a uvítali by možnost ústního/ písemného hodnocení, jsou žáci osmé třídy (nejstarší vzorek průzkumu ve skupině žáků). Odpovědi studentů na první otázku jsou pak méně diferencované: 59% studentů si myslí, že nynější systém klasifikace je nastaven adekvátně, zatímco 41% shledává nynější systém klasifikace jako příliš tvrdý, přísný a nepřiměřený. Z pohledu rozlišení odpovědí studentů podle pohlaví je možné sledovat podobně vyrovnané výsledky: 60% dívek a 59% chlapců zakroužkovalo odpověď a), zatímco odpovědi b) bylo nakloněno 40% dívek a 41% chlapců.

Otázka druhá (viz. graf č. 2) se žáka dotazuje, jestli si ve škole žáci vytváří samosprávné orgány žáků, prostřednictvím nichž se mohou vyjadřovat k chodu školy. Kladně na tuto otázku odpovědělo celkem 91% žáků, z toho 73% uvádí, že do těchto samosprávných orgánů pomáhají volit své spolužáky, 15% žáků je do nich voleno, 3% žáků toto své právo vůbec nevyužívá. Další 3% žáků uvádí, že o vytváření samosprávných orgánů žáků nic neví, ale tuto možnost by uvítali. Pouhých 6% žáků nejeví vůbec zájem o danou problematiku a „je jim to jedno“. Při volbě odpovědí jsou odpovědi chlapců a dívek přibližně vyrovnané. Zajímavou se jeví skutečnost, že 15% žáků, kteří uvádí, že jsou do samosprávných orgánů školy voleni, jsou chlapci (tedy žádná dívka tuto variantu odpovědi neuvedla). Odpovědi studentů na druhou otázku byly (na rozdíl od odpovědí žáků) obdobně vyrovnané jako jejich odpovědi u první otázky. Celkem 49% studentů odpovědělo na druhou položenou otázku kladně, přičemž nejvíce (38%) studentů uvedlo, že se účastní tvorby samosprávných orgánů žáků z pozice voličů. Zbylých 51% zakroužkovalo odpovědi záporné, z toho až 48% se vyjádřilo tak, že je tvorba samosprávných orgánů ve škole nezajímá.

Na třetí otázku (viz. graf č. 3) „Pokud se rozhoduje o podstatných záležitostech tvého vzdělávání, máš příležitost se k tomuto rozhodování vyjádřit?“ 67 % žáků odpovědělo kladně, 3% žáků záporně a 30% žáků neví, neboť se podle jejich názoru o jejich podstatných záležitostech dosud nerozhodovalo. Kladné odpovědi na tuto otázku poskytlo až 63% chlapců, zatímco dívky na tuto otázku odpovídali až v sedmdesáti procentech tak,

že neví, neboť se podle jejich názoru o jejich podstatných záležitostech dosud nerozhodovalo. Zajímavé se jeví zjištění, že také studenti odpovídali velmi podobně: shodná 3% studentů odpovědělo na třetí otázku záporně, 56% pak odpovědělo kladně a zbylých 41% využilo neutrální odpovědi, podle níž neví (zatím se o jejich podstatných záležitostech nerozhodovalo).

Následující otázka (viz. graf č. 4), v pořadí již čtvrtá, se zabývá problematikou informovanosti žáků ve škole a současně jejich možností obrátit se s prosbou o pomoc na konkrétní osoby. Při porovnání odpovědí žáků na otázku, zda se žáci mají ve škole s kým poradit např. při výběru povolení, či zda se mají na koho obrátit s prosbou o pomoc např. při řešení šikany, vyplynulo z odpovědí žáků, že až 61% žáků odpovídalo pozitivně, negativní odpověď byla zaznamenána u 9% žáků a 30% žáků uvedlo, že neví a tuto možnost vůbec nevyužívají. Z 61% kladných odpovědí je pak možné vyčíst, že 16% žáků se s prosbou o radu či pomoc obrací na oblíbenou učitelku/oblíbeného učitele, 36% se obrací na školského poradce a 9% se obrací na jiné osoby, přičemž tyto osoby žáci blíže nespecifikovali. Přitom celých 90% odpovědí žáků, kteří uvedli, že možnost obrátit se s prosbou o pomoc či o radu ve škole vůbec nevyužívají a tudíž ani neví, zda ji mají, jsou žáci páté třídy (tedy nejmladší respondenti). Z odpovědí studentů vyplývá, že pouhých 23% studentů odpovědělo kladně, 8% záporně a až 69% zakroužkovalo odpověď neutrální. Studenti, kteří využívají možnost obrátit se s prosbou o pomoc či o radu ve škole na konkrétní osobu, nejčastěji uvedli (10% z uvedených 23%), že se obrací na jiné osoby než na pedagogy či školského poradce, 8% studentů se pak obrací na oblíbenou učitelku/oblíbeného učitele a jen 5% se obrací na školského poradce.

Pátá, pozornost odlehčující, otázka (viz. graf č. 5) ověřující si plnění zákonné právo žáka navštěvovat školu bezplatně byla vytvořena se zcela jednoduchou variací odpovědí a) ano, b) ne. Přestože vzhledem k zákonné úpravě by zde mělo být žákem odpovězeno jen variantou a), 3% žáků si zvolila jako odpověď variantu b). Tato menšina tří procent odpovědí je reprezentována chlapci. Podobné výsledky bylo možné vyčíst z odpovědí studentů: 92% uvedlo odpověď kladnou, tzn. že jim je umožněno studovat bezplatně, zatímco 8% odpovědělo záporně (mnohdy k záporné odpovědi připsali odůvodnění typu „musí si sami hradit dopravu“).

Další, šestá položená otázka (viz. graf č. 6), zněla v případě dotazování žáků „Co si myslíš o povinnosti chodit do školy pravidelně?“. Při zpracování dotazníků vyplynulo, že žáci si raději vybírali z nabízených odpovědí vždy s konkrétně rozvinutou variantou odpovědi, nikoli variantu c), která nabízela možnost rozepsat se při vyjádření vlastního odlišného názoru. Variantu odpovědi a) myslím, že abych se něco naučil/a, je to potřeba, si překvapivě zvolilo celých 82% žáků. Jen 18% žáků zakroužkovalo odpověď b) myslím, že ve škole trávím zbytečně mnoho času. Při volbě odpovědi varianty a) byly odpovědi dívek i chlapců přibližně vyrovnané, zatímco variantu b) si zvolilo dvakrát více chlapců než dívek. V případě dotazování studentů zněla šestá otázka odlišně a směřovala ke zjištění motivu výběru střední školy. První varianta a) nabízející odpověď, že si student vybral školu sám, zaznamenala 90% odpovědí studentů. Žádný student si nevybral střední školu na základě autoritativního rozhodnutí rodiče či jiné osoby, někteří (10%) studenti však byli ovlivněni při výběru střední školy jiným motivem (nejčastěji uváděli, že si zvolili střední školu na základě doporučení sourozence).

Následující otázka (viz. graf č. 7) se věnuje tematice výchovných opatření, pochval, napomenutí a důtek. Prostřednictvím sedmé otázky se tak snažím zjistit, zda se v praxi často uplatňují tato výchovná opatření a případně také, které z nich převažuje. Odpověď je překvapivá: až 91% žáků zakroužkovalo odpovědi pod variantou a), kdy z tohoto počtu připadá 67% na variantu aa), podle níž žákovi už někdy byla udělena pochvala učitele, 18% na variantu ac), podle níž žákovi už někdy byly uděleny napomenutí nebo důtka učitele, a 6% na variantu ad), podle níž žákovi už někdy byly uděleny napomenutí nebo důtka ředitele. Zbýlých 9% žáků uvedlo, že žákovi žádné z těchto výchovných opatření jim nikdy uděleno nebylo. Procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli též negativně, tedy že jim žádné z výchovných opatření nikdy uděleno nebylo, je více než dvojnásobné a činí přibližně 21%. Naproti tomu 41% studentů přiznalo, že jim již někdy bylo uděleno napomenutí nebo důtka učitele (36% studentů) či ředitele (5% studentů) a 38% uvedlo, že jim byla udělena pochvala učitele (34% studentů) či ředitele (4% studentů).

Poslední, osmá, otázka (viz. graf č. 8) se žáka dotazovala, zda si je vědom, za jaké chování může být ve škole sankcionován, a v případě žákovy kladné odpovědi mu ukládala, ať uvede, o jaké chování se tedy jedná. V 55% případů žáci přiznali, že neví, za jaké

chování mohou být ve škole sankcionováni. Naopak 45% žáků odpovědělo kladně, že si jsou vědomi, za jaké chování mohou být ve škole sankcionováni. K nejčastějším odpovědím pak patřily zejména tyto důvody: šikana, rozbíjení školního majetku, nevhodné chování, užívání alkoholu a drog, absence ve škole, špatné známky. Pro studenty byla osmá otázka upravena. Zjišťovala, zda si je student vědom, za jaké chování může být ze školy vyloučen. Celkem 56% studentů zakroužkovalo ve svých odpovědích na tuto otázku variantu a), tedy že jsou si vědomi, za jaké chování mohou být vyloučeni ze školy a důvody uváděli zejména následující: šikana, násilí, nevhodné chování, užívání alkoholu a drog, absence ve škole.

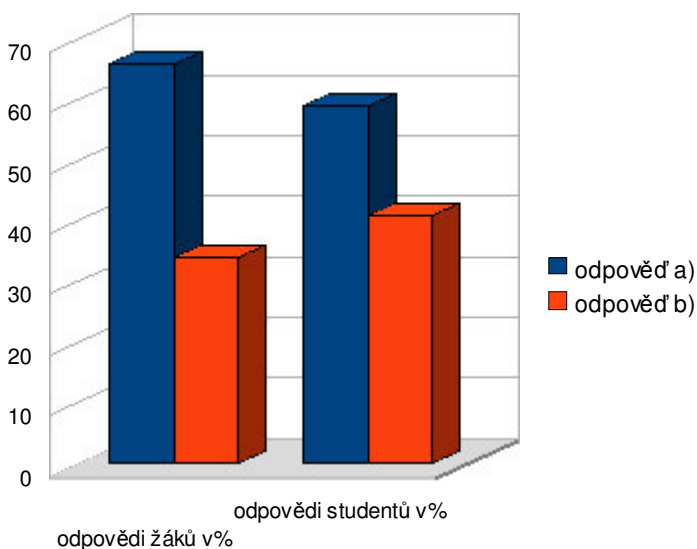
Dotazníky studentů byly navíc doplněny o devátou otázku (viz. graf č. 9), která byla určena speciálně pro případ dosažení zletilosti: prostřednictvím této otázky jsem se snažila zjistit, jestli studenti obecně vědí, jak se změní jejich práva a povinnosti po dosažení zletilosti. Procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli kladně, bylo o 12% nižší než procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli záporně. Mezi nejčastější kladné odpovědi 44% studentů patřila zejména tato odůvodnění: „stanu se odpovědným sám za sebe“, „budu mít právo volit“ nebo „stanu se trestně odpovědným“.

5.5. Závěrečné vyhodnocení informací získaných z dotazníků, porovnání výsledku dotazníků se zákonnou úpravou

První položená otázka dotazníku je z oblasti hodnocení výsledků vzdělávání žáka. Zákon stanovuje povinnost školy vydat žákovi vysvědčení jakožto výsledné hodnocení jeho vzdělávání za každé pololetí.¹²⁴ Přitom hodnocení výsledků vzdělávání žáka může být vyjádřeno klasifikačním stupněm (v praxi dosud převládající způsob hodnocení žáků), slovně, nebo kombinací obou způsobů. Abych zjistila, jak na způsob svého ohodnocení ve škole nahlíží žáci, položila jsem jim otázku: „Jak se ti líbí, jakým způsobem probíhá hodnocení tvého úsilí ve škole?“. Zpracováním odpovědí z dotazníků jsem dospěla k výsledku, že žáci vnímají nynější systém klasifikace jako adekvátní a spíše se jim líbí,

¹²⁴ Viz. Česko, 2004a, § 51.

pouze třetina žáků se domnívá, že nynější systém hodnocení žáků je příliš tvrdý a přísný a uvítali by možnost ústního/písemného vyjádření učitele k jejich úsilí ve škole. Porovnání odpovědí dotázaných žáků podle jejich věku ukazuje, že 72% žáků, kteří si myslí, že nynější systém klasifikace je příliš tvrdý a uvítali by možnost ústního/ písemného hodnocení, jsou žáci osmé třídy (nejstarší vzorek průzkumu ve skupině žáků). Studenti jsou při hodnocení nynějšího systému klasifikace ještě kritičtější: 41% studentů shledává nynější systém klasifikace jako příliš tvrdý, přísný a nepřiměřený. Je tedy možné vyzorovat, že čím starší žáci/studenti jsou, tím negativněji hodnotí nynější systém klasifikace pomocí klasifikační stupnice. Ačkoli se rozvíjí nejrůznější debaty, teorie a studie, které doporučují spíše slovní způsob hodnocení žáka, na základě získaných odpovědí je možné soudit, že nynější systém klasifikace je přiměřený a ze stran žáků a studentů spíše uznávaný.

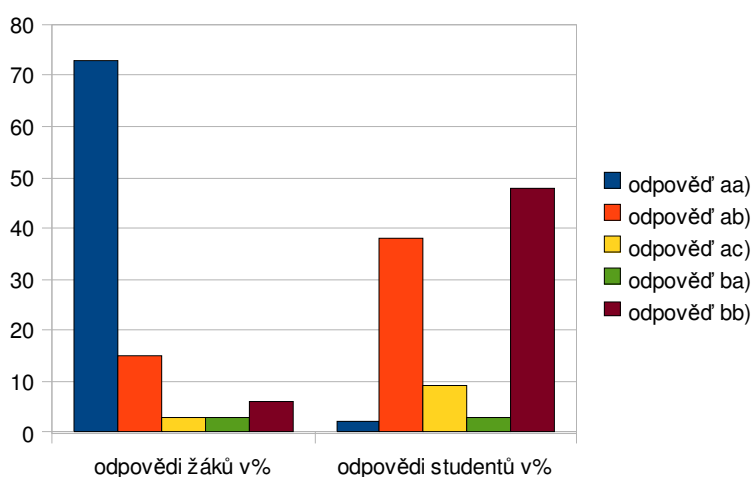

Graf č. 1 – odpovědi na otázku č. 1 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Otázka druhá se zaměřila na práva žáků a studentů. Jedním z práv žáků a studentů je zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků a studentů, volit a být do nich voleni, pracovat v nich a jejich prostřednictvím se obracet na ředitele školy s tím, že ředitel školy je povinen se stanovisky a vyjádřeními těchto samosprávných orgánů zabývat.¹²⁵ Dotazem, jestli si ve škole žáci/studenti vytváří samosprávné orgány žáků/studentů, prostřednictvím

¹²⁵ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1 písm. d).

nichž se mohou vyjadřovat k chodu školy, jsem dospěla k následujícím výsledkům: kladně na tuto otázku odpovědělo celkem 91% žáků, z toho 73% uvádí, že do těchto samosprávných orgánů pomáhají volit své spolužáky, 15% žáků je do nich voleno, 3% žáků toto své právo vůbec nevyužívá. Další 3% žáků uvádí, že o vytváření samosprávných orgánů žáků nic neví, ale tuto možnost by uvítali. Pouhých 6% žáků nejeví vůbec zájem o danou problematiku a „je jim to jedno“. Odpovědi studentů jsou méně pozitivní: jen 49% studentů odpovědělo na druhou položenou otázku kladně, přičemž nejvíce (38%) studentů uvedlo, že se účastní tvorby samosprávných orgánů žáků z pozice voličů. Zbylých 51% zakroužkovalo odpovědi záporné, z toho až 48% se vyjádřilo tak, že je tvorba samosprávných orgánů ve škole nezajímá. Podle výsledků dotazníků je možné dospět k závěru, že žákům/studentům jejich právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků odpíráno není a více než polovina žáků/studentů toto právo využívá.

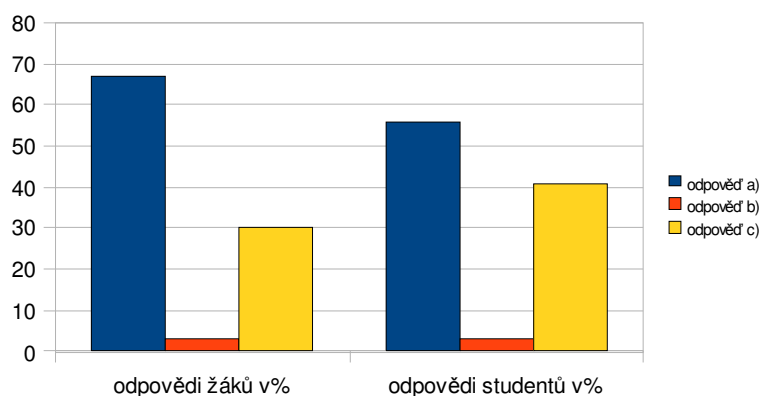

Graf č. 2 – odpovědi na otázku č. 2 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

I následující otázka se zabývá problematikou dodržování práv žáků/studentů, a to konkrétně právem vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí vzdělávání žáků/studentů.¹²⁶ Z porovnání výsledků dotazníků lze vyčíst, že 67 % žáků odpovědělo kladně, 3% žáků záporně a 30% žáků neví, neboť se podle jejich názoru o jejich podstatných záležitostech dosud nerozhodovalo. Studenti na tuto otázku odpovídali

¹²⁶ Viz. Česko, 2004a, § 21 odst. 1 písm. e).

velmi podobně: shodná 3% studentů odpovědělo na třetí otázku záporně, 56% pak odpovědělo kladně a zbylých 41% využilo neutrální odpovědi, podle níž neví (zatím se o jejich podstatných záležitostech nerozhodovalo). Z výše uvedeného je možné dospět k závěru, že i v případě práva žáků/studentů vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí vzdělávání žáků/studentů je žákům/studentům toto právo poskytováno a více než polovina z nich své právo v praxi využívá.

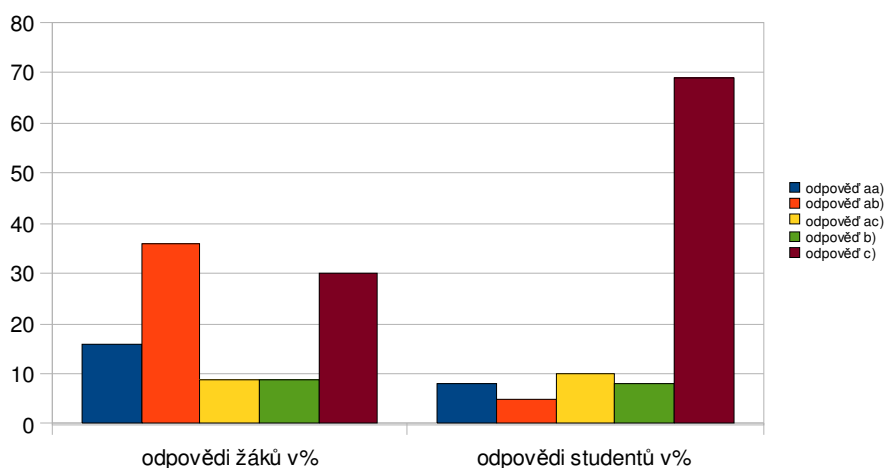

Graf č. 3 - odpovědi na otázku č. 3 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Čtvrtá otázka se zaměřila na zjištění úrovně poradenství poskytovaného žákům školou, kdy poskytování poradenských služeb na školách je podpořeno speciální vyhláškou¹²⁷, avšak řídí se i řadou dalších zákonů a vyhlášek. Jeho význam v praxi je nepopíratelný, proto mě zajímalo, zda žáci/studenti poradenských služeb využívají. Zajímalo mne, jestli má reálně žák/student ve škole osobu, na kterou se může obrátit s prosbou o pomoc v případech, kdy potřebuje získat jakékoli informace (např. při výběru budoucího povolání) nebo vyřešit problém (např. šikanu, nezvládnutí učiva). Základní varianty odpovědi jsou zde tři: a) ano, b) ne, c) nevím, tuto možnost nevyužívám. V případě, že žák má ve škole osobu, na kterou se může obrátit v případě řešení problému, zajímám se prostřednictvím dotazníku o konkretizaci této osoby: žák má tedy na výběr z těchto variant odpovědí pod písmenem a): varianta aa) žák se obrací na oblíbeného učitele, varianta ab) žák se obrací na školského poradce, varianta ac) žák se obrací na jinou osobu. Z odpovědí žáků/studentů vyplynulo, že více než polovina žáků (až 61%) odpovídalo pozitivně, negativní odpověď byla zaznamenána u 9% žáků a 30% žáků uvedlo, že neví a tuto

¹²⁷ Viz. Česko, 2005a, vyhláška č. 72/2005 Sb.

možnost vůbec nevyužívají. Z 61% kladných odpovědí je pak možné vyčíst, že 16% žáků se s prosbou o radu či pomoc obrací na oblíbenou učitelku/oblíbeného učitele, 36% se obrací na školského poradce a 9% se obrací na jiné osoby, přičemž tyto osoby žáci blíže nespécifikovali. Z odpovědí studentů pak vyplývá, že pouhých 23% studentů odpovědělo kladně, 8% záporně a až 69% zakroužkovalo odpověď neutrální. Studenti, kteří využívají možnost obrátit se s prosbou o pomoc či o radu ve škole na konkrétní osobu, nejčastěji uvedli (10% z uvedených 23%), že se obrací na jiné osoby než na pedagogy či školského poradce, 8% studentů se pak obrací na oblíbenou učitelku/oblíbeného učitele a jen 5% se obrací na školského poradce. Pro žáky se s ohledem na zjištěné výsledky jeví institut školského poradce užitečný a využívaný, zatímco studenti jej příliš nevyužívají. Záporné odpovědi uvedla necelá desetina žáků a studentů, což svědčí spíše o existenci a současně přístupnosti osob, na něž se lze ve škole obrátit s prosbou o pomoc či o radu. Nečekané se mi jeví zjištění, že 69% studentů nejeví o poradenství zájem a těchto služeb nevyužívají.

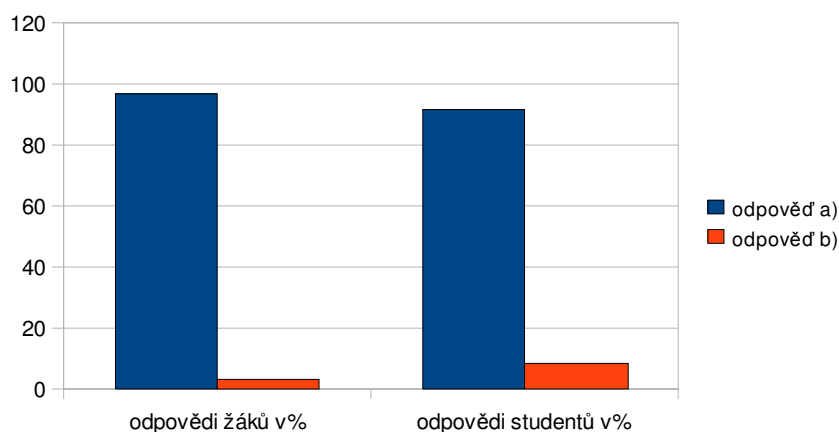

Graf č. 4 - odpovědi na otázku č. 4 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Právo na bezplatné vzdělání¹²⁸ je předmětem páté otázky položené žákům/studentům v dotaznících. Na otázku: „Je ti umožněno navštěvovat školu bezplatně?“ se nabízí jen jednoduchá variace odpovědí a) ano, b) ne, v zásadě vzhledem k zákonné úpravě by zde mělo být žákem odpovězeno jen variantou a), jde tedy o otázku, jež si pouze ověřuje plnění zákonné díkce. Přestože vzhledem k zákonné úpravě by zde mělo být žákem odpovězeno jen variantou a), 3% žáků si zvolila jako odpověď variantu b). Tato menšina tří

¹²⁸ Viz. Česko, 1993b, článek 33 ods. 1.

procent odpovědí je reprezentována chlapci. Podobné výsledky bylo možné vyčíst z odpovědí studentů: 8% studentů zakroužkovalo na položenou otázku zápornou odpověď. Vzhledem k tomu, že mnohdy k záporné odpovědi připsali odůvodnění typu „musí si sami hradit dopravu“, je možné tento výsledek odůvodnit nepochopením otázky, kdy pod touto otázkou bylo myšleno, zda žák/student musí platit školné, nikoli zda při návštěvě školy musí vynakládat další výdaje (dopravné, stravné apod.).

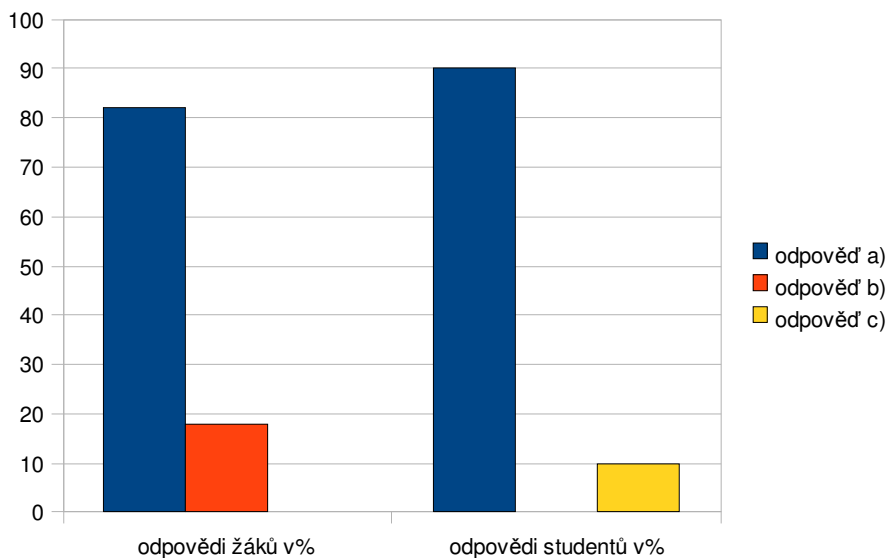

Graf č. 5 – odpovědi na otázku č. 5 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Šestá otázka zjišťuje názor žáka na skutečnost, že existuje institut povinné školní docházky¹²⁹. Při zpracování dotazníků jsem zjistila, že žáci si raději vybírali z nabízených odpovědí vždy s konkrétně rozvinutou variantou odpovědi, nikoli variantu c), která nabízela možnost rozepsat se při vyjádření vlastního odlišného názoru. Variantu odpovědi a) myslím, že abych se něco naučil/a, je to potřeba, si překvapivě zvolilo celých 82% žáků. Jen 18% žáků zakroužkovalo odpověď b) myslím, že ve škole trávím zbytečně mnoho času. Zajímavé je, že variantu b) si zvolilo dvakrát více chlapců než dívek. Lze tedy soudit, že dívky chodí do školy raději než chlapci a uvědomují si nezbytnost získání základních vědomostí a všeobecného přehledu. V případě dotazování studentů zněla šestá otázka odlišně a směřovala ke zjištění motivu výběru střední školy. První varianta a) nabízející odpověď, že si student vybral školu sám, zaznamenala 90% odpovědí studentů. Žádný student si nevybral střední školu na základě autoritativního rozhodnutí rodiče či jiné osoby, někteří (10%) studenti však byli ovlivněni při výběru střední školy jiným motivem

¹²⁹ Viz. Česko, 1993b, článek 33.

(nejčastěji uváděli, že si zvolili střední školu na základě doporučení sourozence). Výsledky zjištěné z odpovědí studentů hodnotím velice kladně, neboť skutečnost, že si student zvolí typ střední školy sám, nasvědčuje tomu, že jej úspěšně dokončí.

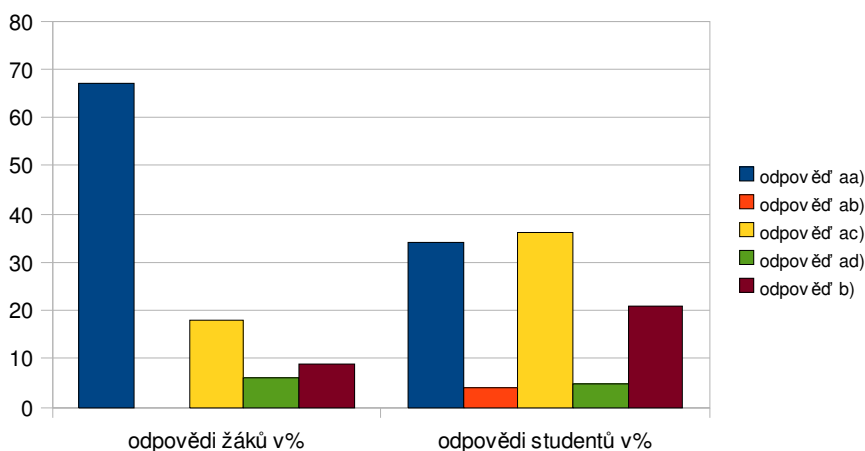

Graf č. 6 – odpovědi na otázku č. 6 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Sedmou položenou otázkou jsem přešla k problematice kázeňských a výchovných prostředků a snažila se zjistit četnost jejich udělování. Zákon¹³⁰ rozlišuje výchovná opatření na pochvaly a kázeňská opatření (viz. 1.kapitola). Odpověď shledávám překvapivou: 91% žáků zakroužkovalo odpověď, podle níž mu již některé z výchovných opatření uděleno bylo a pouhým 9% žáků se toto vyhnulo. Z odpovědí žáků vyplynulo, že nejčastěji jim byla udělena pochvala učitele (67%), méně častěji (v 18%) žákům už někdy byly uděleny napomenutí nebo důtka učitele, a jen v 6% na variantu žákům už někdy byly uděleny napomenutí nebo důtka ředitele. Procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli též negativně, tedy že jim žádné z výchovných opatření nikdy uděleno nebylo, je více než dvojnásobné a činí přibližně 21%. Naproti tomu 41% studentů přiznalo, že jim již někdy bylo uděleno napomenutí nebo důtka učitele (36% studentů) či ředitele (5% studentů) a 38% uvedlo, že jim byla udělena pochvala učitele (34% studentů) či ředitele (4% studentů). Z uvedeného vyplývá, že ukládání výchovných i kázeňských opatření je

¹³⁰ Viz. Česko, 2004a, § 31.

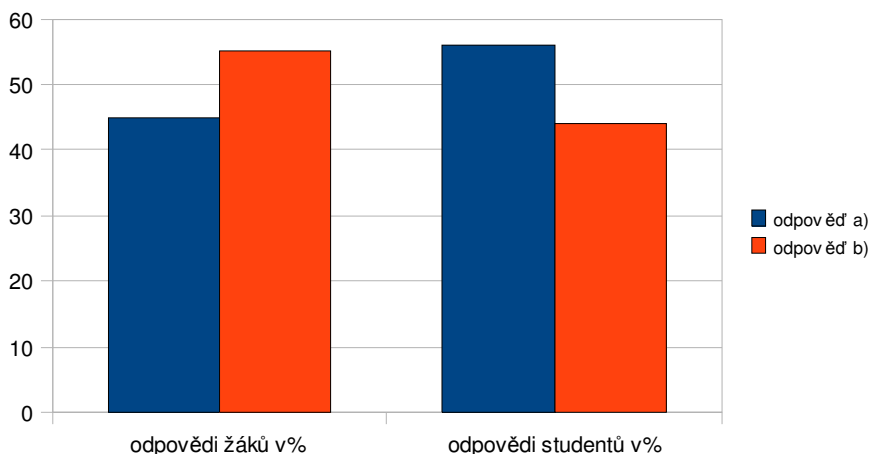
častou praxí v každodenním životě ve škole, přičemž ukládání výchovných i kázeňských opatření ze strany ředitele je spíše ojedinělou záležitostí, využívanějšími prostředky se jeví udělování pochval, napomenutí a důtek ze stran učitelů.

Graf č. 7 – odpovědi na otázku č. 7 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

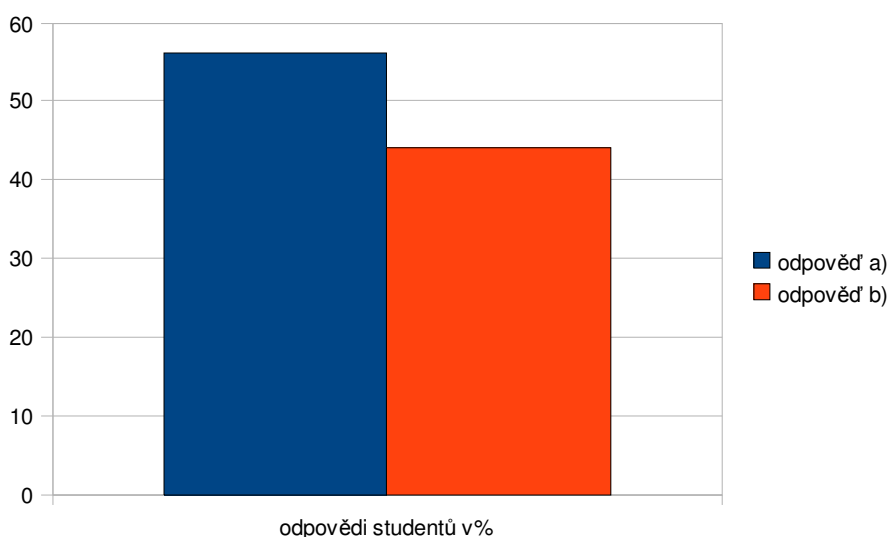
Poslední otázka, kterou jsem položila žákům i studentům, se věnuje kázeňským opatřením, u studentů je zaměřeno na kázeňské opatření ve formě vyloučení ze školy.¹³¹ Vzhledem k závažnosti následků, které s sebou může toto opatření přinést, mě zajímalo, zda jsou si žáci vědomi, za jaké chování mohou být ve škole sankcionováni a v případě studentů, za jaké chování mohou být dokonce vyloučeni. Jen 45% žáků odpovědělo kladně, že si jsou vědomi, za jaké chování mohou být potrestáni, zatímco 55% žáků přiznalo, že neví, za jaké chování mohou být ve škole potrestáni. K nejčastějším kladným odpovědím pak žáci připsali zejména tyto důvody, pro které je možné podle jejich přesvědčení žáka potrestat: šikana, rozbíjení školního majetku, nevhodné chování, užívání alkoholu a drog, absence ve škole, špatné známky. Otázka osmá byla pro studenty odlišná, když zjišťovala, za jaké chování je možné studenta vyloučit ze školy. Celkem 56% studentů zakroužkovalo ve svých odpovědích na tuto otázku variantu a), tedy že jsou si vědomi, za jaké chování mohou být vyloučeni ze školy. Myslím, že skutečnost, že téměř polovina žáků a studentů neví, za jaké chování mohou být kázeňsky potrestáni (v případě studentů dokonce vyloučeni ze školy), není příliš pozitivním zjištěním a bylo by třeba je lépe poučit.

¹³¹ Viz. Česko, 2004a, § 31 odst.2 až 4.

Graf č. 8 – odpovědi na otázku č. 8 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

Dotazník pro studenty obsahoval navíc ještě devátou otázku, jež se týkala problematiky změny práv a povinností studentů po dosažení zletilosti a směřovala ke zjištění skutečnosti, zda si tyto změny student uvědomuje. Procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli kladně, bylo o 12% nižší než procento studentů, kteří na tuto otázku odpověděli záporně. Mezi nejčastější kladné odpovědi 44% studentů patřila zejména tato odůvodnění: „stanu se odpovědným sám za sebe“, „budu mít právo volit“ nebo „stanu se trestně odpovědným“. I toto zjištění se mi zdá neuspokojivé a myslím, že by studenti měli být o dané problematice lépe poučeni.

Graf č. 9 – odpovědi na otázku č. 9 (Zdroj: výsledek vlastního šetření)

6. Závěr

Práva a povinnosti žáků, studentů a jejich zákonných zástupců jsou upravena jak legislativně (právními předpisy), kde stěžejním pramenem je zde bezesporu školský zákon, tak na úrovni teoretické, zejména pohledem publikujících odborníků z oblasti pedagogiky.

Školský zákon se velmi podrobně věnuje vymezení jednotlivých pojmů, s kterými operuje, vymezuje základní zásady a cíle vzdělávání žáků a studentů, formuluje skladbu vzdělávací soustavy, definuje vzdělávací programy, zakotvuje právní postavení škol, jakož i organizaci vzdělávání na školách a řadu dalších institutů. Při vymezení práv a povinností školský zákon striktně nerozlišuje rozdíl mezi žáky a studenty, jejich práva a povinnosti jsou v mnohém shodná, odlišnosti nastávají spíše v případě, že se student stane zletilým. Naproti tomu práva a povinnosti zákonných zástupců žáků a studentů nejsou a nemohou být shodná, jak vyplývá již z jejich věkového a právního statusu: zákonní zástupci nesou odpovědnost za nezletilé žáky a studenty, z čehož především vyplývají jejich práva a povinnosti. Při neplnění práv a porušování povinností je možné žáka či studenta sankcionovat v podobě výchovných opatření, zatímco prokáže-li žák či student mimořádně hrdinství, lze mu udělit speciální pochvalu.

Vztahy mezi rodiči a dětmi je možné sledovat z mnohých hledisek: dítěti náleží právo na péči ze strany rodičů již na mezinárodní úrovni, na vnitrostátní úrovni pak toto právo blíže rozvádí občanský zákoník, když zakotvuje institut rodičovské odpovědnosti a stanovuje práva a povinnosti rodičů a dětí k sobě navzájem. Vztahy mezi rodiči a dětmi lze pak sledovat i ze sociologického hlediska, kdy rodina se považuje za vůbec prvotní resocializační instituci ve vývoji jedince. Bohužel ne vždy se stane, že tato resocializace a výchova jedince v prvotním rodinném prostředí v dětském věku, se podaří v souladu s obecně uznávanými morálními pravidly a mohou se v rodině objevovat nejrůznější sociálně patologické vztahy (alkoholismus, narkomanie či nepřiměřená agresivita dítěte). K tomu, aby sociálně patologické vztahy v rodinných vztahy nevznikaly, případně aby došlo k jejich nejširšímu omezování, se jeví jako prevence správná výchova a kvalitní vzdělávání. Vazby mezi žáky, rodiči a školou jsou potom tvořeny prostřednictvím

pedagogických pracovníků, kteří mají potřebné vzdělání k tomu, aby zajistili řádnou výchovu dětí ve školním věku a poskytly jim potřebné vědomosti, bez kterých se jedinec v běžném životě neobejde. Pro řešení specifických problémů žáků a studentů pak vzniká specializované pedagogicko - psychologické poradenství: školský a výchovný poradce, školský psycholog.

Praktická část práce, ve které jsem se snažila zjistit, jak se s právy a povinnostmi žáků a studentů zakotvených v zákonných předpisech sami žáci a studenti ztotožňují, pak podle mého soudu přinesla uspokojivé výsledky, neboť z většiny odpovědí bylo možné vyčíst, že školský zákon je v praxi respektován.

Z výsledků dotazníků jsem zjistila, že žáci vnímají nynější systém klasifikace jako adekvátní a spíše se jim líbí, pouze třetina žáků (u studentů je to více než třetina) se domnívá, že nynější systém hodnocení žáků je příliš tvrdý a přísný a uvítali by možnost ústního/písemného vyjádření učitele k jejich úsilí ve škole. Dále jsem pomocí dotazníků ověřila, že žákům/studentům je umožněno využívat jejich právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků/studentů a právo vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí vzdělávání žáků/studentů - a dokonce více než polovina žáků/studentů uvádí, že tato svá práva využívá. Uspokojivé se mi zdá i zjištění, že pro žáky se jeví institut školského poradce užitečný a využívaný, to samé však nelze konstatovat v případě studentů, kteří podle dotazníků tento institut příliš nevyužívají. Též institut ukládání výchovných a kázeňských opatření je dle výsledků dotazníků v praxi často používán.

Naopak ne příliš pozitivní se mi jeví zjištění, že téměř polovina žáků a studentů uvedla, že neví, za jaké chování mohou být ve škole sankcionováni (studenti dokonce vyloučeni ze školy). Pokud žáci a studenti odpovídali pravdivě, pak shledávám toto zjištění za podnět k tomu, aby žáci napříště byli lépe poučováni ze strany pedagogických pracovníků o těchto skutečnostech, například, aby byl s žáky důkladněji probírán školní řád. Podobně neuspokojivé se mi jeví zjištění, že více než polovina studentů si není plně vědoma, k jakým změnám práv a povinností u studentů dochází po dosažení zletilosti. I zde navrhuji k odstranění tohoto negativa důslednější poučení ze stran pedagogů, například

začlenit problematiku práv a povinností do vzdělávací oblasti Člověk a společnost.

Seznam použitých zkratk

ČR = Česká republika

EU = Evropská unie

MŠMT ČR = Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

Seznam použité literatury

Právní předpisy:

- ČESKO. Zákon č. 2 ze dne 16.12.1992, Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 1992, částka 1, s. 17-24.
- ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3.2.2012, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 2012, částka 33, s. 1026-1368.
- ČESKO. Zákon č. 561 ze dne 24.9.2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání („školský zákon“), ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 2004, částka 190, s. 10262-10324.
- ČESKO. Zákon č. 563 ze dne 24.9.2004, o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 2004, částka 190, s. 10333-10348.
- ČESKO. Zákon č. 94 ze dne 4.12.1963, o rodině, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 1963, částka 53, s. 339 – 350.
- ČESKO. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 72 ze dne 9.2.2005, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 2005, částka 20, s. 490-502.
- ČESKO. Vyhláška č. 13 ze dne 29.12.2004, o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů České republiky. 2005, částka 4, s. 56-60.
- ČESKO. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104 ze dne 8.4.1991, o sjednání úmluvy o právech dítěte. In Sběrka zákonů České republiky. 1991, částka 22, s. 502-512.

Učebnice a komentáře:

- ČERMÁK, J., HANZL, J. a kolektiv. *Školské zákony* (speciální edice pro mateřské školy). Praha: EUROUNION, 2011.
- ELIÁŠ, Karel a kolektiv: *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s. ISBN 978-80-7208-922-2.

- HORZINKOVÁ, Eva a Zdeněk FIALA. *Správní právo hmotné. Obecná část.* Praha: Leges, 2010. 207 s. ISBN 978-80-87212-55-4.
- KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST. *Aplikovaná sociální psychologie.* I. vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 224 s. ISBN 80-247-0180-4.
- PLECITÝ, Vladimír a kolektiv. *Základy rodinného práva.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 140 s. ISBN 978-80-7380-139-7.
- SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo.* 2. vydání. Praha: ASPI- Wolters Kluwer, 2009. 463 s. ISBN 978-80-7357-382-9.
- SLÁDEČEK, V., POUPEROVÁ, O. a kolektiv. *Správní právo - zvláštní část (vybrané kapitoly).* Praha: Leges, 2011. 416 s. ISBN 978-80-87212-80-6.
- VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem 2013.* 5. vydání. Olomouc, Anag 2013. 920 s. 978-80-7263-760-7
- VEČEŘA, M., DOSTÁLOVÁ, J. a kolektiv. *Základy teorie práva. Multimediální učební text.* Brno: Masarykova univerzita, 2012. 106 s. 978-80-210-4683-2.

Monografie a sborníky:

- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- HARDY, M. , P. MÜHLPACHR a T. DUDÁŠOVÁ. *Sociální patologie rodiny.* 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. 340 s. ISBN 978-80-87182-17-8.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník.* 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- KOHNOVÁ, Jana a kolektiv. *Profesní rozvoj učitelů a cíle školního vzdělávání.* Praha: Karolinum, 2012. 364 s. ISBN 978-80-7290-625-3.
- KOMINAREC, Igor. *Úvod do pedagogiky volného času.* Prešov: Grafotlač, 2003. ISBN 80-968608-5.
- KOŘÍNEK, Miroslav. *Metody a techniky pedagogického výzkumu.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- KATZOVÁ, Pavla. *Škola a právo.* Praha: Raabe, únor 2013, s. D 1.5, 5. ISSN 1801-836X.

- LAZAROVÁ, Bohumíra. *Základy pedagogicko – psychologického poradenství pro učitele*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2002.
- LINHART, Josef a kolektiv. *Velký sociologický slovník*. Sv. 2, P-Ž. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.
- MITLÖHNER, Miroslav. *Základy práva v učitelské praxi*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2002. 59 s. ISBN 80-7041-065-5.
- MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- MUSIL, Jiří. *Pedagogická psychologie*. 1. vyd. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2005. 116 s. ISBN 80-7318-291-2.
- NOVOTNÁ, Marie a Marta KREMLIČKOVÁ. *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. 115 s. ISBN 80-85937-60-3.
- SEKOT, Aleš. *Úvod do sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 193 s. ISBN 978-80-210-5261-1.
- VALENTOVÁ, Lidmila a kolektiv. *Školní poradenství II*. Praha: Karolinum, 2013. 208 s. ISBN 978-80-7290-629-1.
- VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kolektiv. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 402 s. ISBN 978-80-247-1734-0.

Odborné časopisy:

- ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. *Nástup do základní školy*. In *Učitelské noviny*. 2013, roč. 2013, č. 9.

Internetové

- Národní ústav pro vzdělávání: Poradenství. Národní ústav pro vzdělávání [online]. 2011 - 2014 [cit. 2014-01-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/poradenstvi>
- MŠMT: *Věstník z července 2005 - Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole* (č.j. 27 317/2004-24)

Přílohy:

Příloha č. 1

DOTAZNÍK PRO ŽÁKY

Třída: _____
Pohlaví: _____

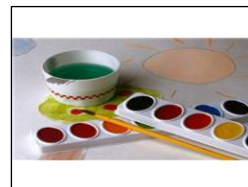
1. Jak se ti líbí, jakým způsobem probíhá hodnocení tvého úsilí ve škole?
 - a) líbí se mi systém známkování, rodičovských schůzek a vysvědčení
 - b) nelíbí se mi systém hodnocení, uvítal/a bych možnost ústního/písemného vyjádření učitelů, známkování je nepřesné a tvrdé
2. Tvoříte si ve škole samosprávné orgány žáků, prostřednictvím kterých se můžete vyjadřovat k chodu školy?
 - a) ANO aa) jsem do nich volen
 ab) pomáhám zvolit své spolužáky
 ac) nevyžívám tuto možnost
 - b) NE ba) ale uvítal bych tuto možnost
 bb) je mi to jedno
3. Pokud se rozhoduje o podstatných záležitostech tvého vzdělávání, máš příležitost se k tomuto rozhodování vyjádřit?
 - a) ANO
 - b) NE
 - c) NEVÍM, zatím se o podstatných záležitostech nerozhodovalo
4. Pokud potřebuješ poradit (výběr povolání), získat nějaké informace nebo vyřešit jakýkoli problém (šikana, nezvládnutí učiva), máš se ve škole na koho obrátit s prosbou o pomoc?
 - a) ANO aa) obracím se na oblíbenou učitelku / oblíbeného učitele
 ab) obracím se na školského poradce
 ac) jiná varianta
 - b) NE
 - c) NEVÍM, tuto možnost nevyžívám
5. Je ti umožněno navštěvovat školu bezplatně?
 - a) ANO
 - b) NE
6. Co si myslíš o povinnosti chodit do školy pravidelně?
 - a) myslím, že abych se něco naučil/a, je to potřeba
 - b) myslím, že ve škole trávím zbytečně mnoho času
 - c) jiné : _____
7. Dostal/a jsi někdy pochvalu nebo napomenutí/důtku?
 - a) ANO aa) pochvalu učitele
 ab) pochvalu ředitele
 ac) napomenutí/důtku učitele
 ad) napomenutí/důtku ředitele
 - b) NE
8. Víš, za jaké chování můžeš být ve škole sankcionován (potrestán)?
 - a) ANO jaké? _____
 - b) NE

Příloha č. 2

DOTAZNÍK PRO STUDENTY

Třída: _____

Pohlaví: _____

1. Jak se ti líbí, jakým způsobem probíhá hodnocení tvého úsilí ve škole?
 - a) líbí se mi systém známkování, rodičovských schůzek a vysvědčení
 - b) nelíbí se mi systém hodnocení, uvítal/a bych možnost ústního/písemného vyjádření učitelů, známkování je nepřesné a tvrdé
2. Tvoříte si ve škole samosprávné orgány studentů, prostřednictvím kterých se můžete vyjadřovat k chodu školy?
 - a) ANO aa) jsem do nich volen
 - ab) pomáhám zvolit své spolužáky
 - ac) nevyžívám tuto možnost
 - b) NE ba) ale uvítal bych tuto možnost
 - bb) je mi to jedno
3. Pokud se rozhoduje o podstatných záležitostech tvého vzdělávání, máš příležitost se k tomuto rozhodování vyjádřit?
 - a) ANO
 - b) NE
 - c) NEVÍM, zatím se o podstatných záležitostech nerozhodovalo
4. Pokud potřebuješ poradit (výběr povolání), získat nějaké informace nebo vyřešit jakýkoli problém (šikana, nezvládnutí učiva), máš se ve škole na koho obrátit s prosbou o pomoc?
 - a) ANO aa) obracím se na oblíbenou učitelku / oblíbeného učitele
 - ab) obracím se na školského poradce
 - ac) jiná varianta
 - b) NE
 - c) NEVÍM, tuto možnost nevyžívám
5. Je ti umožněno navštěvovat školu bezplatně?
 - a) ANO
 - b) NE
6. Střední školu:
 - a) jsem si vybral/a sám/sama
 - b) vybrali ji za mě rodiče/jiná osoba
 - c) jiné : _____
7. Dostal/a jsi někdy pochvalu nebo napomenutí/důtku?
 - a) ANO aa) pochvalu učitele
 - ab) pochvalu ředitele
 - ac) napomenutí/důtku učitele
 - ad) napomenutí/důtku ředitele
 - b) NE
8. Víš, za jaké chování můžeš být vyloučen ze školy?
 - a) ANO jaké? _____
 - b) NE
9. Víš, jak se změní tvá práva a povinnosti po dosažení zletilosti?
 - a) ANO jak? _____
 - b) NE